KİTABEVİ

Osmanlı Tarih Kaynakları, 6

Yayımlayan
Mehmet Varış

Editör
Erol ÖZVAR

Kapak
Minyatür 522 75 22

İç Düzen
Bidaye

Baskı - Cilt
Çalış Ofset

Temmuz 2003
İstanbul

ISBN 975-7321-6403-06-3

©KİTABEVİ Çatalçeşme Sok. No: 54/A Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: (0212) 512 43 28 -511 21 43 • Faks: 513 77 26

FATİH SULTAN MEHMED

KĀNÛNNÂME-İ ÂL-İ OSMAN

(Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)

Hazırlayan
Abdülkadir ÖZCAN

KİTABEVİ

İçindekiler

Yayınevinin Sunuşu VII
Önsöz IX
Giriş XI
I. *Kanunnâme-i Âl-i Osman'ın* Sıhhati Meselesi XI
II. Kaynakları XIX
III. Muhtevâsı ve Üslûbu XXI
IV. Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi XXI
V. Tesirleri XXXIV
VI. Kaynak Değeri ve Sonuç XXXV
BİBLİYOGRAFYA XXXVII
KÂNÛNNÂME-İ ÂL-İ OSMAN (Metin) 1
Bâb-ı Evvel: Merâtib-i A'yân ve Ekâbir Beyânındadur 5
Bâb-ı Sânî: Umûr-ı Saltanata Müte'allık Tertîb ü Âyîn Beyânındadur 15
Bâb-ı Sâlis: Ahvâl-i Cerâyim ve Ehl-i Mansıba Ta'yîn Olunan Mahsûlâtı ve Elkâbları Beyânındadur 19
Ve Cümleye Elkâb Böyle Yazıla 22
İNDEKS 27
LÜGATÇE 35
Bedâyi`ü'l-vekâyi'deki *Kânûnnâme-i Âl-i Osman* sureti (Tıpkıbasım) 47

Yayınevinin Sunuşu

Evrensel ve insanî bir merak konusu olarak tarih, fert ve cemiyetlerin geçmişten geleceğe doğru akıp tükenen dünya hayatında bir an mola vererek içinde bulundukları zamanı anlamak konusunda kendilerine hazırladıkları bir yol azığı gibidir. Bu açıdan bakıldığında tarih, insanoğlunun dünyadaki varoluşunu kurgulamasında, anlamlandırmasında veya tanımlamasında kaçınılmaz olarak yüz yüze geldiği ya da gelmek zorunda olduğu bir uğraştır. Bundan dolayı bu uğraşı alanı, adına tarihçiler denen sadece muayyen bir zümrenin dikkatini ve zamanını sarf ettiği bir meslek ya da boş zamanların değerlendirildiği bir eğlence değildir. Eğer böyle düşünülürse, söz gelişi inşaatçılığın insan hayatına daha faydalı olduğunun kabulü gerekecek ya da katma değer üretmesinden dolayı inşaatçılığın, ülkenin milli gelirine tarihçilikten daha fazla katkıda bulunduğu iddia edilebilecektir. Faydalılık mülâhazası bir kenara, sadece bir meslek ya da iş kolu diye değerlendirilirse tarihin, kendisiyle uğraşan tarihçilerin varlığını da toplum nezdinde meşru kılmada zorlanacağı da aşikârdır. Şüphesiz tarih, böyle düşünülmemeli ya da değerlendirilmelidir.

Batı medeniyeti içinde tarih; Eski Yunan ve Roma döneminde felsefe ve şiirin gölgesinde kalmış; Ortaçağda -tarih dışı bir peygamberlik akidesinden mütevellit- unutulmuş; modern zamanlarda ise, önceleri şüpheli hikâyeler dizisi olarak gadre uğramış; bilahare pizitivizmin gözetiminde çıraklık geçirmiş; nihayet ondokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başlarından itibaren rüştünü ispata başlamıştır.

İslâm medeniyetinde ise tarih, Eski Hind ve İran nasihat geleneğinin de katkılarıyla öncelikle bilgi değeri açısından ziyade nasihat-öğüt-ibret nazarı ile ele alınmış; Abbasî döneminde usul-i hadisin cerh ve tadili ile imtihandan geçmiş; Abbasî sonrası dönemde bilgi değeri açısından envanteri çıkarılmış; Osmanlı ile beraber de pratik ve pragmatik tarafı inşa edilmiştir.

Bilimsel bir araştırma ve inceleme alanı olarak tarihin batıda ve Türkiye'de tarih sahnesine çıkışı, diğer disiplinlerin aksine hemen hemen eş zamanlıdır. Ulus-devletlerin ortaya çıkışı ile tarihin kitlelerin ilgisine

sunulması, okullarda bir ders olarak tedrisi ve siyasî bir meşruiyet aracı olarak kullanımı arasındaki karşılıkyı ilişkiler, geçtiğimiz yüzyılda bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de modern/bilimsel tarih araştırmalarının doğuşuna, hızına ve cesaretine tesir etmiştir.

Türkiye'de cumhuriyet dönemi boyunca genelde tarih ve özelde Osmanlı tarihi sahasında yapılan araştırmaların seviyesinin, diğer sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarla mukayese edildiğinde, muhtelif kriterler açısından, daha iyi bir konumda olduğu söylenebilir. Ne var ki bu konumun, tatmin edici ve istenilen düzeyde olmadığı erbabınca dile getirilen bir husustur.

Türkiye'de tarih araştırmalarında gözlenen en önemli sıkıntılardan biri, orijinal, birinci elden kaynak eserlerin henüz bütünüyle tam bir envanterinin çıkarılamamış olmasının yanında, bilinen, meşhur kaynak eserlerin de hem tarih meraklılarına hem tarih araştırmacılarına hizmet edecek şekilde ilmî usuller dairesinde neşrinin tamamlanamamış olmasıdır. Türkiye'de Osmanlı tarihine kaynak teşkil edecek tarihî eserlerin, kronikle-rin, monografilerin, hatıraların ve belge koleksiyonlarının neşriyatı konusunda bugün mütevazı adımlarla da olsa bir hayli yol alınmıştır. Ne var ki ilmî usullerle neşredilmeyi bekleyen eserlerin yanında yayınlanmış olanların nispeti pek azdır.

Türkiye'de sözü edilen türden eserleri, ilmî açıdan tatmin edici düzeyde neşre hazırlamanın zorluğu ve azlığı yanında, bir de bu eserlerin yayınlanması ve dağıtılması konusunda karşılaşılan zorluklar, aslında sadece tarihçilerin önünü kesmemekte, aynı zamanda dolaylı olarak sosyal bilimlerin muhtelif branşlarında çalışan ilim adamlarının da üretkenliklerine menfi tesirde bulunmaktadır. Bu hâlde, bahsedilen kaynak eserlerin ciddiyetle ve ilmî usuller dairesinde neşredilmesi, Türk ilim ve kültür hayatına ilmî bir katkı anlamına gelecektir.

KİTABEVİ, Osmanlı Tarihi Dizisi'yle, kaynak özelliği taşıyan eserlerin bir kısmının mesuliyetli bir iş olan neşrini hedeflemektedir. Bugüne kadar çıkan ve bundan sonra çıkacak olan eserlerle, *KİTABEVİ*, üzerine düştüğüne inandığı bir vazifeyi mütevazı ölçülerde yerine getirmekten kıvanç duymaktadır.

ÖNSÖZ

Türkler'in tarih yazmaktan çok tarih yaptıkları, hem Osmanlı öncesi hem de Osmanlı Türkleri için bir dereceye kadar doğrudur. Zira ilk Osmanlı kronikleri kuruluştan 150 yıl kadar sonra kaleme alınmış, bu eserlerde de hemen sadece siyasî ve askerî olaylara yer verilmiştir. Devletin idaresi, askerî ve ilmiye teşkilâtı gibi konular hakkında bilgi edinmek isteyenler, anılan eserlerin satır aralarında bulabilecekleri kırıntı bilgilerle yetinmek zorundadırlar. Bu hususlarla ilgili kaynakların XVI. yüzyıl sonlarından itibaren ortaya çıkması ise tamamen devlet bünyesindeki bozukluklarla ilgilidir.

Bu bakımdan Fatih Sultan Mehmed'in son zamanlarında hazırlandığı anlaşılan *Kanunnâme-i Âl-i Osman*'ın tarih kaynağı olarak, müstesna bir yeri ve önemi vardır. Zira bu eserde, İstanbul'un fethiyle kuruluşu tamamlanan ve gelişme dönemine giren Osmanlı Devleti'nin protokol kuralları, saltanat şeairi, bazı suçlar ve cezaları ile devlet ricali için resmî hitaplarda kullanılan elkab örnekleri ilk defa bir araya getirilmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan *Kanunnâme-i Âl-i Osman* daha önce, başta Fuad Köprülü olmak üzere, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Halil İnalcık ve öteki araştırıcılar tarafından sık kullanılan bir eser, hatta devlet teşkilâtı için vazgeçilmez kaynakların başında yer almıştır.

Ancak, eserin tek nüsha oluşu ve bunun da yurt dışında bulunuşu, sıhhati hakkında bazı şüphelerin doğmasına sebep olmuştur. Buna, Fatih Sultan Mehmed'i kardeş katlinin kanunlaştırıcısı töhmetinden kurtarmak isteyenlerin de eklenmesiyle, son zamanlarda *Kanunnâme-i Âl-i Osman*'ın sıhhati ve kaynak değeri tartışılır hale gelmiştir. 1980'li yılların başlarında, aslı Rusya'da bulunan ve 1961 yılında Moskova'da yayımlanan bir Osmanlı kroniğinin (*Bedâyi`ü'l-vekāyi*) mündericatındaki *Kanunnâme* metni dikkatimizi çekmişti. Yaptığımız araştırmalar, 1982 yılında

Fatih Sultan Mehmed'in 500. ölüm yılı hatırasına ithaf edilen bir dergide "Fatih'in Teşkilât Kanunnamesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi" adıyla yayımlanmış idi. Bu çalışmamızdan sonra hakkındaki tartışmalar azalan *Kanunnâme*, daha sonra iki defa daha yayımlandı. Prof. Dr. A. Akgündüz ve Prof. Dr. M. Tulum tarafından yapılan bu neşirlerde sadece *Bedâyi` ü'l-vekāyi*'deki metin kullanıldığından yer yer yanlış ve eksiklikler bulunmaktadır.

Bu bakımdan, araştırıcılara mümkün mertebe eksiksiz bir metin verebilmek ve daha kolay ulaşmalarını sağlamak için, *Kanunnâme-i Âl-i Osman*'ı tekrar ele aldık ve kitaplaştırmaya karar verdik. Bu hususta değerli talebelerimin ve mesai arkadaşlarımın, özellikle Mesut Aydıner'in önemli rol oynadığını belirtmek isterim. Bu neşirde, *Kanunnâme*'nin sıhhati ve kardeş katli meselesiyle ilgili olarak yeni elde ettiğimiz bilgiler de bulunmaktadır. Karşılaştırmalı metin tesis edilirken, *Kanunnâme*'nin *Bedâyiü'l-vekāyi*'deki varak numaraları verilmiştir. Yeri geldikçe açıklayıcı bilgiler ilave edilmiş, köşeli parantez içinde bariz imlâ hatalarının düzeltilmesine çalışılmış, nüsha farkları dip not olarak gösterilmiştir. *BV*, *Bedâyiü`l-vekāyi*'deki; *TE* ise *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*'ndaki metinlere delalet etmektedir. Mehmed Arif neşrindeki ifade ve fazlalıklar daha doğru ise metne alınmış, değilse sıra numarası verilerek metnin altında gösterilmiştir. Kelime ve ibare fazlalıkları için +, eksiklikleri için - işaretleri kullanılmış, tarih kaynağı olduğu düşünülerek metin tesisinde basit bir transkripsiyon uygulanmıştır. Güzel bir tevafuk olarak İstanbul'un fethinin 550. yılına rastlayan bu çalışmamızın araştırıcılara faydalı olmasını dileriz.

Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN

GİRİŞ

29 Mayıs 1453 tarihinde Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun merkezi İstanbul'u almasıyla Osmanlı kroniklerinde "Ebü'l-feth", fakat daha yaygın olarak "Fatih" unvanlarıyla anılan II. Mehmed, Osmanlı Devleti'ni çok uluslu bir imparatorluk ve saltanat haline getirmekle kalmamış, bu cihan devletinin teşkilât ve teşrifat kaidelerini ilk defa bir mecmuada toplatmakla, bir kanun adamı olarak da tarihlere geçmiştir[1].

I. Kānûnnâme-i Âl-i Osman'ın Sıhhati Meselesi:

Kānûnnâme-i Âl-i Osman kuruluşundan beri Osmanlı Devleti'nde câri olup, o zamana kadar tedvin edilmemiş kanunların[2] derlenmesiyle teşekkül etmiş ve küçük bazı teferruatlarla yüzyıllarca bu devletin teşkilât, teşrifat ve müesseselerinde yürürlükte kalmış bir eserdir. Bu bakımdan büyük önem taşıyan ve Viyana Millî Kütüphanesi'nde bulunan nüshasına dayanılarak Mehmed Arif Bey tarafından Türkiye'de ilk defa

---

1 Fatih, ayrıca yürüklere dair küçük bir kanun ile, çeşitli vergi ve gümrük kanunlarından mürekkep bir reâyâ ve ceza kanunnâmesi daha derletmiş olup, bu eser Friedrich von Kraelitz *(Mitteilungen zur osmanischen Geschichte*, I, Wien 1921, 13-48), ondan naklen Ömer Lütfi Barkan *(XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Kanunlar*, I, İstanbul 1943, s. 387-395) ve A. Akgündüz tarafından (*Osmanlı Kanunnâmeleri*, I, 346 vd.) tarafından neşredilmiştir. Bunların dışında, *Kānûn-ı Kitâbet-i Vilâyet* adıyla bir *Tapu-Tahrir Kanunnâmesi*, *İhtisâb Kanunnâmesi* ve bir *Darbhâne Kanunnâmesi* hazırlatan Fatih'in ayrıca çeşitli sancaklara ait birçok yasaknâme ve kanunnâmeler hazırlattığı da bilinmektedir (geniş bilgi için bk. Akgündüz, adı geçen eser, göst. yer).

2 Usûl, nizam ve kaide mânalarına gelen kanun kelimesi muhtemelen Grekçe olup, Arapça'ya geçmiş ve kavânîn şeklinde cem'i de yapılmıştır (*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (*DİA*), XXIV, 323-324.

Târih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM) ilâvesi olarak (İstanbul 1330) neşredilmiş olan bu *Kanunnâme*'nin, son yıllarda tamamının uydurma olduğu[3] veya bir kısmının sonradan yazılıp Fatih'e izafe edildiği[4] yolunda neşriyat yapılmış ve eserin sıhhati hakkında bazı şüpheler doğmuştur. Ancak, bazı Osmanlı kroniklerindeki imalar ve asıl önemlisi yeni bir nüshanın bulunması Mehmed Arif Bey'in, *Kanunnâme*'nin Fatih'in son yıllarında devrin vezîriazamı Karamanî Mehmed Paşa (ö. 1481) zamanında tertip edilmiş olabileceği[5] kanaatini teyit etmektedir.

Târih-i Ebü'l-feth müellifi Tursun Bey, Fâtih'in son seferine çıkmasında Vezîriazam Karamanî Mehmed Paşa'nın rolünden bahsederken, onun "*kâmil ve zîrek vezîr*" olduğunu[6] söylemekte; Kemalpaşazâde ise, "*mekr ü tezvîrde bî-nazîrdi. Şehriyâr-ı cihânun inân-ı ihtiyârı anun elinde olmağın, âyîn-i saltanata ve kavânîn-i emârete uymaz çok bid'at vaz' itmiş idi*"[7] diyerek onu ağır bir şekilde tenkit etmektedir. İlk sekiz padişahın devirlerini, II. Bayezid'in emriyle kaleme almış olduğu *Heşt Bihişt* adlı eserinde anlatan İdris-i Bitlisî[8] (ö. 1520), her hâlde Osmanlı devlet teşkilâtını kitabında ayrı bir bölüm altında değerlendiren ilk tarihçidir. İdris'in Osmanlı devlet teşkilâtı bahsini Fâtih devrini anlattığı yedinci deftere tahsisi, tesadüfi olmayıp bu devrin kanunlaştırma ve teşkilâtlanma hareketlerinin bir ifadesidir. Hattâ *Kānûnnâme-i Âl-i Osman*'ın muhteva-

---

3 Ali Himmet Berkî, *İstanbul'un Beş yüzüncü Fetih Yıldönümü Münâsebetiyle Büyük Türk Hükümdarı, İstanbul Fâtihi Sultan Mehmed Han ve Adalet Hayatı*, İstanbul 1953, s.142-148.

4 Konrad Dilger, *Untersuchungen zur Geschichte des Osmanischen Hofzeremoniells im 15. und 16. Jahrhundert*, München 1967, s. 34 vd.

5 Mehmed Arif Bey, *Kanunnâme*'yi neşrederken yazmış olduğu önsözde (s. 6), eserin 882/1477'den sonra yazılmış olabileceği kanaatini belirtmiştir.

6 *Târih-i Ebü'l-feth* (nşr. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 182.

7 *Tevârih-i Âl-i Osman*,VII. Defter (nşr. Şerafettin Turan), Ankara 1957, s. 531 vd. Âşıkpaşazâde ise Karamanî Mehmed Paşa'nın pek çok vakfı bozup tîmâra çevirmesini ağır bir dille tenkit etmektedir *(Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1332, s. 192); Mecdî'nin *Şakayık Tercümesi*'nde de (nşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, s. 150) bu zâtın Dîvan teşkilatındaki faaliyetlerine işaret olunmaktadır.

8 Hayatı ve eseri için bk. *DİA*, XVII, 271-273; XXI, 485-488

sından ilk bahseden müellif, Âlî değil İdris-i Bitlisî'dir[9]. Bu eserde bulunan aşağıdaki alıntı meseleye biraz daha açıklık getirmektedir. Zira oğlu Şehzade Ahmed'i yerine halef seçen II. Bâyezid, "*örf ve âdet mûcebince ve ma`hûd kānûna göre hareket ederek velî`ahd nasb itdim*" derken[10], kötü şeyler için kullanılan mahud kelimesiyle babasının kanununa imada bulunmaktadır.

Bâzı tenkitlerine rağmen *Heşt Bihişt*'den geniş ölçüde faydalandığı anlaşılan Gelibolulu Âlî Mustafa Efendi ise "*Ebü'l-feth kānûnlarından*" açıkça bahsetmiş ve *Kānûnnâme-i Âl-i Osman*'ın muhtevasını, fakat yaptığı ilâvelerle daha mufassal olarak eserine dercetmiştir[11].

XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde yazılmış olan *Târih-i Sâf*'daki[12], "*Dîvân-ı bülend-eyvân-ı Osmanî esâsını ol Sultân-ı ma'delet-unvânın fikr-i metîni te'sîs ü te'kîd idüp, bünyân-ı erkân-ı şevket ü saltanatı re'y-i mübînini te'yîd ü teşyîd itdi*"[13] ve; "*Kadı`askerler arzından çıkdıkda vezîria'zam ve sâir vüzerâya tevakkuf itmeleri bunların kānûnudur*"[14] gibi ifâdeler ile, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan Osmanzâde Tâib'in (ö. 1724) Karamanî Mehmed Paşa hakkındaki; "*Hâlâ düstûrü'l-amel olan kavânîn-i nâfi'anın ekseri netîce-i tedbîr-i isâbet-pezîridir*"[15] sözleri, Os-

---

9 *Heşt Bihişt*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3209, varak (vr.) 358a vd.

10 İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihişt*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3209, vr. 623b vd.

11 *Künhü'l-ahbâr*, İstanbul Üniversitesi Ktp., TY. 5959, vr. 88a vd.

12 *Tuhfetü'l-ahbâb* adıyla da bilinen bu eserin müellifi, 1287'de İstanbul'da yapılan tab'ında tasrih edilmemiş, ancak *Osmanlı Müellifleri* (I, 347), *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası* (İstanbul 1959, s. 6), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (İstanbul 1972, III, 59) ve Sâmiha Ayverdi'nin *Edebî ve Manevî Dünyası İçinde Fatih* (İstanbul 1953, s. 151, 275) vs. gibi bazı eserlerde Taşköprizâde Kemaleddin Efendi'ye mâl edilmiş ve kütüphane fişlerine de bu zâtın adıyla geçmiştir. Ancak müellifin, kendisinden, III. Murad devri şeyhülislâmlarından Bostanzâde Mehmed Efendi'nin oğlu olarak (s. 83-84) bahsetmesi ve I. Ahmed devrindeki kendi kazaskerliğini zikri, (s. 9-10) *Târih-i Sâf*'ın Bostanzâde Yahya Efendi tarafından kaleme alındığını kesinleştirmektedir. Bu hususta daha geniş bilgi için bk. Necdet Sakaoğlu, *Duru Tarih*, İstanbul 1978, s. 10-14.

13 *Târih-i Sâf*, İstanbul 1287, s. 45.

14 aynı eser, s. 50.

15 *Hadîkatü'l-vüzerâ*, İstanbul 1271, s. 14.

manlı devlet teşkilâtının ilk defa Fâtih tarafından ve Karamanî Mehmed Paşa'nın sadâretinde esaslı bir şekilde ele alınıp, bir risale şeklinde tedvin edildiğinin açık delilleridir. Bu husus, dönem hakkında yapılmış bazı monografik çalışmalarla da teyit edilmektedir[16].

Zamanındaki ilmiye tarîkinin bozulduğunu gören III. Murad, 1577'de devrin vezîriazamı Sokullu Mehmed Paşa'ya gönderdiği bir fermanda, "*Hâlen tarîk-ı ulemâya hayli ihtilâl ârız olup, kānûn-ı kadîm Sultân Mehemmed-i Gāzî zamânındaki gibi gözedilüp zamânımızda dahi ahsen olmak murâdımdır...*"[17] derken, yine Fatih devrinin kanunlaştırma hareketlerine ışık tutmaktadır[18]. *Kanunnâme*'de kaptanıderyadan hiç söz edilmemesi ve bir Arz Odası ile Has Oda inşâsından bahsi ise, eserin Fâtih devrinde tertiplendiğinin âşikâr delilleridir. Zira, bu padişah zamanında Osmanlı Devleti'nin sadece küçük bir deniz gücü bulunduğundan eserde Kaptanpaşalık müessesesinden bahsedilmemesi tabiîdir. Gelibolu'da bulunan bu küçük donanma Gelibolu sancak beyinin idaresinde idi[19]. Arz Odası da ilk defa Fâtih tarafından inşâ edilmiştir. O zamana kadar Divân-ı Hümâyûn toplantılarına bizzat padişahlar başkanlık ettiği hâlde, Fatih'in son zamanlarında bu işin veziriazama bırakıldığı ve toplantının sonunda, Arz Odası'nda hükümdara bilgi verilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Ancak, bu arz hakkında kesin kaidelerden bahsedilmemesi, II. Mehmed'in o zamana kadar Divan toplantılarına başkanlık ettiğini akla getirmektedir[20].

16 Franz Babinger, *Mahomet II Le Conquérant et son temps* (1432-1481), Paris 1954, s. 443, 520-521; Halil İnalcık, «Mehmed II», *İA.*, VII, 512; Şehabeddin Tekindağ, «Mehmed Paşa, Karamanî», *İA.*, VII, 589.

17 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mühimme Defteri*, nr. 31, s. 143'ten naklen İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1965, *s.* 241-242.

18 Nitekim Gelibolulu Âlî de Fâtih için: "*Egerçi ecdâd-ı izâmından Yıldırım Bâyezîd Han'dan kendülere gelince vâki olan âbâ an-kirâm bu kavânînin bir mıkdârını icrâ buyurmuşlar, lâkin bi't-temâm tertîb ü ihtimâm ve ihtitâm niyyeti gûyâ ki Ebü'l-feth merhûmun mesûbâtı defterine ta'lîk kılmışlar*"demektedir (*Künhü'l-ahbâr*, vr. 86b).

19 M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* (nşr. Orhan F. Köprülü), İstanbul 1981, s.71; Ahmet Mumcu, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun*, Ankara 1976, s. 54.

20 Mumcu, aynı eser, s. 131.

Enderûn denilen Saray okulunun sonuncu mertebesi olan Has Oda'nın da yine Fatih zamanında kurulduğu malumdur[21].

Bu şüpheler daha ziyade, *Kānûnnâme-i Âl-i Osman*'ın şimdiye kadar tek nüsha olarak günümüze intikal etmiş olduğu, gerek arşivlerde gerekse kroniklerde veya müstakil olarak bir başka nüshasının bulunmadığı zannından ileri gelmekte idi. Gerçekten şimdiye kadar Viyana'daki nüshanın dışında başka bir *Kanûnnâme* metninin varlığı ilim dünyasının meçhulü idi. Halbuki Koca Müverrih Bosnalı Hüseyin Efendi'nin *Bedâyiü'l-vekāyi*[22] adlı umûmî târihinde *Kanunnâme*'nin Viyana nüshasına göre daha mutena bir metninin bulunması artık bu şüpheleri ortadan kaldırmakta, Fâtih Sultan Mehmed tarafından bir teşkilât ve teşrifat kanunnâmesinin tertip edilmiş olduğunu kesinleştirmektedir. Uzun yıllar reisülküttab olarak Dîvân-ı Hümâyûn hizmetinde bulunmuş bir kimse olan Hüseyin Efendi, adı geçen tarihini bu hizmetten mütekaid olduktan sonra kaleme almış ve 1054/1644 yılında, yani hayatının son senelerinde tebyiz etmiştir[23]. *Kānûnnâme-i Âl-i Osman* metni, eserin ikinci cildinin 277b-283b varakları arasında bulunmaktadır. Müellif, eserin, Fatih'in emriyle zamanın nişancısı Leysîzâde Mehmed Efendi tarafından üç bâb hâlinde tedvîn ve tahrîr edildiğini belirttikten sonra, 1022/1613-14 yılında reisülküttab iken Dîvan-ı Hümâyun'da mazbut suretini gördüğünü ve o zaman, bu resmî nüshadan yaptığı istinsahı bilâhıre *Bedâyiü'l-vekāyi'e* dercettiğini yazmaktadır[24]. Bosnalı Hüseyin Efendi'nin verdiği metin 1029/1620'de istinsah edilen Viyana nüshasına göre daha eski ve daha sıhhatli olup, çok

21 Mehmet İpşirli, "Enderûn", *DİA*, XI, 186

22 Eserin Leningrad Asya Müzesi'ndeki ikinci cildi ile Viyana Millî Kütüphânesi'ndeki birinci cildi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Bilim Akademisi Asya Halkları Enstitüsü tarafından, Doğu Halkları Edebî Âbidelerinin 14. büyük serisi olarak 1961 yılında Moskova'da basılmıştır. Metni bir girişle A.S. Tveritinova, fihrist ve indeksi ise İ. Y. Petrosyan hazırlamıştır. Burada kaynak olarak bu neşir kullanılmıştır.

23 *Bedâyiü'l-vekāyi,* vr. 2a. Müellif, eserini telif ederken İdris-i Bitlisî'ye iktidâ ettiğini belirtmiş (2b) ve *Heşt Bihişt*'ten geniş ölçüde istifade etmişse de, Âşıkpaşazâde, Neşri, Tâcîzâde Cafer Çelebi, Celâlzâde, Hoca Sadeddin Efendi, Nev'î *(Netâyicü'l-fünûn..)* ve Koçi Bey'den de nakillerde bulunmuştur.

24 aynı eser, 277a-b.

yerde onun eksiklerini tamamlamakta, ifâde bozukluklarını ve yanlışlarını[25] düzeltmektedir.

Gerçekten, *TOEM* ilâvesi olarak neşredilen *Kanunnâme*'nin *Bedâyiü'l-vekâyi*'deki metne göre eksik, birçok imlâ hatâları, ifâde bozuklukları ve bâzı yanlışlıklarla malul olduğu tespit edilmiş ve bu neşrin kullanılmasının mahzurlu olduğu kanaatine varılmıştır. Bu hususta daha açık bilgi vermek için ikisi arasında yapılan karşılaştırmadan elde edilen tipik misaller aşağıda gösterilmiştir.

Bedâyiü'l-vekâyi (*BV*)'deki metne göre *TOEM*'de neşredilen Viyana nüshasının (*TE*) tipik bazı eksik kısımları şunlardır:

Bizzat rikâb-ı hümâyuna arz etme yetkisine sahip olanlar zikredilirken, başta vüzerânın da (*BV*, 278b) onlardan olduğu, *TE*, s. 13'de belirtilmemiş..

Kâtiblerin mertebeleri verilirken ruznâmeci ile mukabeleci arasında sipahiler kâtibinin (*BV*, 279b) bulunduğu *TE*, 18'de belirtilmemiş..

Yeniçerilere her yıl verilecek çukanın lâciverd rengi, başlarına saracakları astarın altışar zira ve yayabaşılara verilecek çukanın beşer zira (*BV*, 280b) olduğu *TE*, 22'de belirtilmemiş..

Saltanatla ilgili kaideler verilirken, "*Ve çâşnigîr el öpmek kânûnumdur*" sadece *TE*'de mevcut olup, *BV*, 281a'da belirtilmemiş..

Baş defterdarın doksan bin akçe ile mütekaid (*BV*, 282a) olduğu, *TE*, 29'da belirtilmemiş..

..ve kadıların imza hakkı olarak on iki akçe alacakları (*BV*, 282b) *TE*, 29'da belirtilmemiştir.

Viyana nüshasındaki (*TOEM*'deki metne göre) yine tipik bazı ifade düşüklükleri ise aşağıdadır:

---

25 Nitekim bu bozukluklar M. Fuad Köprülü tarafından da dile getirilmiştir (*Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* (nşr. Orhan F. Köprülü), İstanbul 1981, s. 39.

Mal defterdarlarının mertebesi belirtilirken "*altı kerre yüz bin akçelik beğ dahi olursa..*" (*BV*, 278a) ifadesi, *TE*, ll'de "*altı kerre yüz bin belki dahi olursa..*" şeklinde..

"*cümle umûr-ı saltanatı vezîriazam sâir vüzerâ ile ve defterdârlarım ile müşâveret ideler*" (*BV*, 279a) ifâdesi, *TE*, s. 16'da "*müşâvere-i umûr-ı saltanatı..*" şeklinde..

"*umûr-ı mahfiyyeyi vezîr-i sânî dahi duymaya*" (*BV*, 279b) ifadesi ise *TE*, s. 16'da "*umûr-ı mahfiyye sânî dönmeye*" şeklinde..

"*Yeni mülâzım ze'âmet istese yirmi bin akçe ze'âmet virile*" (*BV*, 280b) ifadesi de *TE*, s. 21'de "*.. yirmi bin akçe tîmâra emir vireler*" şeklindedir.

Viyana nüshasındaki bâzı yanlışlıklar da aşağıdadır:

"*Evvelâ cerîme kanda gerek mîrî subaşılarına ve gerek ehl-i tîmâr subaşılarına üç bin akçe ola*» (*BV*, 281b) ifadesi, *TE*, 28'de «*evvelâ cerîme kânûnda gerek mîrî subaşılarına..*" şeklinde olup, cerîmenin cinsi, yani katl için olduğu tasrîh edilmemiş, kan kanun olarak yazılmıştır[26].

Yukarıda sâdece bir fikir vermesi için serdedilen misaller seçilirken elkab bahsi nazara alınmamıştır. Burada da çok sayıda eksiklikler ve yanlışlıklar vardır. Bu bakımdan mezkûr misallere daha bir çok ilâvelerde bulunmak mümkün ise de, aşağıda *TOEM*'de neşredilen Viyana nüshası ile *BV*'deki nüshanın karşılaştırmalı metni de verileceğinden söz daha fazla uzatılmak istenmemiştir.

İleride, nizâm-ı âlem için kardeş katli üzerinde durulurken, dolayısıyla eserin sıhhatine de temas edilmiş olunacağından, *Kanunnâme*'ye bir başka açıdan yapılan tenkide geçmek istiyoruz.

Alman araştırıcı Konrad Dilger tarafından öne sürülen şüpheler daha başkadır. Dilger, Fâtih zamanında teşkilât ve teşrifât kanunnâmesinin küçük bir çekirdeğinin bulunup, daha sonra yapılan bazı ilâvelerle bugün

---

26 *Bedâyiü'l-vekâyi*'deki öteki değişiklikler için mukayeseli metnimizin altındaki notlara bakılabilir.

bilinen nüshanın teşekkül ettiği görüşündedir[27]. Bu iddiasına oldukça kuvvetli deliller getiren araştırıcının haklı olduğu taraflar yok değildir. Dilger'in görüşleri gerek Ahmed Mumcu[28], gerekse Aydın Taneri[29] ve son olarak Turgut Akpınar[30] tarafından tahlil edildiğinden burada tekrarına gerek görülmemiştir. Ancak, Dilger'in, *Kanunnâme*'de geçen "İç-il" tâbirinden Anadolu'nun güneyindeki mâruf vilâyeti anlayıp, burânın daha sonra Osmanlı topraklarına ilhak edildiğine[31] dayanarak, bu kısmın sonradan yazıldığını öne sürmesinin[32] mesnetsiz olduğunu belirtmeliyiz. İç-il tâbirinden İstanbul, Edirne ve Bursa medreseleri ile bu yerlerin civarındaki medreselerin güzidelerinin kastedilmekte[33] olduğunu artık biliyoruz.

---

27 Dilger, aynı eser, s. 5-37. *Bedâyiü'l-vekâyi* müellifi de *Kanunnâme* hakkında: "*egerçi iktizây-ı ruzgâr ile ba'zıları tebdîl ü tagyîr olmuşdur. Ammâ ekseri hâlâ ma'mûlün-bihâdır*" (277b) diyerek bu hususa işaret etmektedir.

28 Mumcu, aynı eser, s. 28, 40, 41, 49, 51, 52, 59.

29 *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilâtı*, Ankara 1978, s. 184-186.

30 "Fatih'in Teşkilât Kanunnamesinin mevsukiyetindeki şüpheler ve bunlar üzerinde bazı düşünceler", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler, III. Türk Tarihi*, I, 17-24.

31 Bu hususta geniş bilgi için bk. Şehabeddin Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münâsebetleri Hakkında Araştırmalar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XII/17-18, İstanbul 1963, s. 43-77.

32 Dilger, *aynı eser*, s. 28 vd.; ondan naklen Taneri, aynı eser, 185.

33 Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, 90b. Bu hususa Mehmed Arif Bey de işaret etmektedir *(TOEM, s.* 30, not 1). *Kanunnâme*'de ilmiye rütbeleri verilirken geçen bu tabir ile Dilger'in anladığı gibi Anadolu'nun güneyindeki mâruf bölgenin ilgisi yoktur. Dilger, bu tabirin ancak XVI. yüzyılda esere girmiş olabileceği ihtimâli üzerinde durmakta ve ilmiye teşkilâtı ile ilgisini şüpheli bulmaktadır (s. 28-29). Halbuki aynı tabir Atâî'nin ilmiye tarihiyle ilgili *Zeyl-i Şakayık*'ının birçok yerinde geçmektedir. Ezcümle, Hâmis rütbesine varmış olan Hurrem Efendi (ö.970/1562-63)'nin İç-il (veya İçel)'de medrese yani müderrislik talebinin reddedilip, bi'z-zarûrî kenara çıkmağa razı olması ve 150 akçe ile bâzı yerlerde kadılık yapması (Ataî, I, 38) bu tabir ile Âlî'nin dediği gibi İstanbul, Edirne ve Bursa gibi merkez medreselerinin kast olunduğunu ima etmektedir. Dilger'in bir İç-il müderrisinin 20 akçe gibi cüz'î bir para almasına itirazını ise yine *Şakayık Zeyli*'nde Ehlî Mehmed Çelebi'ye (ö. 1009/1600-1601) İç-il'de 25 akçe ile müderrislik verildiği, kaydı geçersiz kılmaktadır (II, 446). Aynı eserin başka yerlerinden anlaşıldığına göre, bu tabirin pâye olarak da kullanıldığı dikkati

Hezârfen Hüseyin Efendi'nin 1675 yılında hazırladığı *Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osman* adlı ünlü eserinin içinde bulunan üçüncü *Kanunnâme* nüshasında[34] ise Viyana nüshasındaki giriş bulunmamaktadır. Metni çok kısaltan ve kardeş katli maddesini de almayan Hüseyin Efendi'nin, koyduğu ara başlıklarla *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*'ı sistemleştirmek istediği anlaşılmaktadır.

II. Kaynakları:

Kânûnnâme-i Âl-i Osman'ın başındaki; "*Bu Kânûnnâme atam ve dedem kânûnudur ve benim dahi kânûnumdur*" ifadesi, eserin kaynakları hakkında sarîh bilgi vermektedir. Yani *Kanunnâme*'nin, teşekkülünden beri Osmanlı Devleti'nde câri olup, o zamana kadar tedvin edilmemiş kanunların derlenmesinden meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ancak, başta İstanbul'un fethi olmak üzere, ülkenin hızla genişlemesiyle devletin aldığı yeni şekilden dolayı, *Kanunnâme*'nin ikmali gereken kısımları bizzat Fâtih tarafından tamamlanmıştır[35]. Fuad Köprülü, Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri meselesini tetkik ederken, Osmanlı teşkilât ve müesseseleri hakkında ilk derli toplu bilgileri ihtiva eden bu *Kanunnâ-*

çekmektedir. Meselâ, Unkud Süleyman'ın (ö. Zilhicce 1030/Ekim-Kasım 1621) İç-il itibarı ile Sahn'a getirilmesi (Atayî, II, 644); Ak Muslu'ya (ö. Zilkade 1016/ Şubat-Mart 1608) Agras müftülüğünün İç-il şartı ile tevcihi (Ataî, II, 525); Abdülfettah Efendi'nin (ö. Zilkade 984/Ocak-Şubat 1578) İç-il hükmü ile Ankara Seyfeddin medresesinden iadesi (keza, I, 242); daha sonra Saray başhekimi olan Şemseddin Çelebi'nin (ö. Zilhicce 982/Mart-Nisan 1575) İç-il medreselerinde birkaç pâye kat etmesinden (aynı eser, I, 229) bahs edilmesi Âlî'yi, ondan naklettiği tahmîn olunan Mehmed Arif Bey'i ve Uzunçarşılı'yı *(İlmiye Teşkilâtı, s.* 57 ve 156 not 1) haklı çıkarmaktadır. İlmiye sınıfının ıslâhına dair 1598'de hazırlanan ve devrin pâdişâhı III. Mehmed'in irâdesine mazhar olan lâyihada da aynı tabirin geçtiği dikkati çekmektedir (Uzunçarşılı, aynı eser, s. 245).

34 nşr. Sevim İlgürel, Ankara 1998, s. 258-266.

35 Nitekim, zamanın nişancısı Leyszâde Mehmed bin Mustafa da esere yazdığı önsözde, bu hususa; "*Kostantaniyye feth[i] müyesser oldukda, sâbıkā ecdâd-ı izâmları zamânında olan kavânîn-i mazbûta defter olunmayup, eksük olan yerlerin dahi kendüleri re'y-i münîr-i velâyet-te'sîrleri ile tekmîl buyurup..*" (s. 30) sözleriyle işaret etmektedir.

me'den geniş ölçüde istifade etmiş ve Osmanlı müesseselerinin köklerinin nerelere uzandığı hakkında gerekli izahatta bulunmuştur[36]. İhtivâ ettiği hükümlerden, İstanbul'un fethinden evvel takarrür etmiş esasları toplayan bu *Kanunnâme,* padişah tarafından çıkarılan emirlerin tamamını içine almadığı[37] gibi, bu hükümlerin ne zaman vaz'olunduğu hakkında da bir açıklık getirmez. Çeşitli vesilelerle muhtelif zamanlarda vaz' ve tâdil edilen ve Divân'da kayıtlı bulunan hükümlerin nişancı tarafından tanzîmiyle teşekkül eden mecmua, bunları tatbik edecek devlet memurlarına bir kolaylık sağlamak gayesindedir[38]. Anadolu Selçuklu Devleti'nin idarî teşkilâtının vârisi olup, kısmen İlhanlı ve Memlükler'in tesirinde kalmış olan[39] Osmanlı Devleti'nin Fâtih Sultan Mehmed'e kadar gelen müesseselerinin teşkilâtını veren *Kānûnnâme-i Âl-i Osman*'ın, aynı zamanda bu ülkelerin devlet geleneğini aksettirdiği de söylenebilir.

Ancak, hemen belirtilmelidir ki, Fâtih'in bu "*atası ve dedesi kānûnu*"nu, "*benim dahi kānûnumdur*" diyerek tasdik keyfiyeti *Kanunnâme*'nin tamâmına ait olmasa gerektir. Zîrâ, kendi zamanında yapılan Arz Odası'nda, hükümet adamlarının padişaha bilgi vermeleri usûlü Fatih tarafından ihdas edilmiştir. Aynı şekilde, ecdadının vezirleri ile aynı sofrada yemek yeme âdetini "*ben ref` itmişimdir*" ve, "*vüzerâma, kadı`askerlerime ve baş defterdârıma ve nişâncıya kendim kalkmak kānûnumdur*"

36 Köprülü, bu kıymetli araştırmasında, Avrupalı müsteşrik ve tarihçilerin, fetihden sonra Osmanlılar'ın Bizans İmparatorluğu'nun mirasına konduğu ve bazı müesseselerinde bu devletin tesiri altında kaldığı, şeklindeki iddialarını kuvvetli delillerle çürütmeye ve Osmanlı müesseselerinin köklerinin selefi İslâm-Türk devletlerinde aranması gerektiğini ve bu kurumların İstanbul'un fethine kadar geçirdiği safhaları ortaya koymaya çalışmıştır.

37 Gerçekten başındaki "*Sûret-i hatt-ı humâyûn-ı Sultân Mehemmed Hân*" ibaresi, *Kanunnâme'nin* resmî bir vasfa hâiz olduğu kanaatini vermekte ise de, gerek İdris-i Bitlisî'nin, gerekse Gelibolulu Âlî'nin Fâtih devri hakkında verdikleri teşkilât ve teşrifat kanun ve kaideleri, *Kānûnnâme-i Âl-i Osman*'ın muhtevasını aşmaktadır. Bu hususa dikkati çeken Halil İnalcık, ayrıca çağdaş bâzı İtalyan kaynaklarını da zikretmektedir "Osmanlı Hukukuna Giriş, Örfî-Sultânî Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* XIII/2 (1958), s. 116.

38 Köprülü, aynı eser, s. 198. Bu kanaata Fatih'in *Ceza Kanunnâmesi* de dahildir.

39 Köprülü, aynı eser, s. 200.

vs. gibi ifâdeleri, onun teşrifatta da değişiklikler yaptığını göstermektedir. *Kanunnâme*'nin tertip sebebi, Nişancı Leyszâde'nin önsözündeki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Buna göre, tahta geçtikten sonra, başta cihan sultanlarının göz diktiği İstanbul'un fethi olmak üzere, daha birçok büyük fetihlere mazhar olan Sultan Mehmed, henüz bir defter hâlinde derlenmemiş teşkilât ve teşrifat kanunlarını bir mecmuada toplamak lüzumunu duymuş, eksik kısımlarını da bizzat kendisi tamamlamış ve "*ebedü'l-âbâd ma`mûlün-bih*" olmasını istemiştir. Mehmed Arif Bey *Kanunnâme*'nin Fâtih'in son zamanlarında, son veziriazamı Karamanî Mehmed Paşa zamanında, yani 882/1477'den sonra tedvin edilmiş olabileceğini kuvvetli delillerle öne sürmekte; İnalcık ise II. Bayezid devrinde yapılmış cüz'î tadilâtla bize intikal ettiğini söylemektedir[40]. Tertip edildiği zamana göre oldukça geç tarihlerde istinsah edilmiş nüshaları bize intikal eden *Kānûnnâme-i Âl-i Osman* muhteva bakımından sistemsiz olup, teşrifat ve teşkilât kaideleri iç içe girmiş vaziyettedir[41].

III. Muhtevâsı ve Üslûbu:

Muhteva bakımından *Kānûnnâme-i Âl-i Osman* üç bölümden teşekkül etmektedir:

Birincisi, merkezde ve taşrada görevli devlet ileri gelenlerinin protokoldeki yerlerine, padişaha kimlerin arzda bulunabileceklerine, kadıların mertebelerine; **ikinci bölüm**, devlet ve saltanat işlerinin tertibine, yani Divân ve Has Oda teşkilâtı ile saray mensuplarının bayramlaşma merasimlerine; **üçüncü bölüm** ise suçlar ve karşılıkları ile mansıp sahiplerinin gelirlerine ayrılmıştır. Son kısımda ayrıca gayr-ı müslim devletlerin

40 İnalcık, aynı makale, *s.* 112.

41 İnalcık, saray hizmetlilerinin de devlet teşkilâtı içerisinde gösterilerek *Kanunnâme*'de yer verilmesini, Osmanlı idâresinin mahiyetiyle ilgili bir husus olarak ele almakta, Saray'la hükümetin birbirini tamamlaması, hükümet makamlarına saraydan yetişmelerin getirilmesi, yani Kul sistemi ile izah etmektedir (aynı makale, s. 113). Gerçekten *Târih-i Sâf*'daki, "*ibtidâ Âl-i Osman hükûmetlerinde Kul taifesi hareket itmek bunlar zamanında olup..*" ifadesi meseleye açıklık getirmektedir (s. 49-50).

verecekleri yıllık vergiler ile devlet görevlileri ve hanedan mensûplarına dair elkab örnekleri bulunmaktadır.

Kanunnâme'nin en bariz özelliği, Leyszâde'nin, önsözde ifade ettiği gibi, "*herkes müstefîd olmak içün ıstılah u ibâretden ferâgat olunmuşdur*" şeklinde sade bir üslûpla kaleme alınmış olmasıdır. Ancak, sadece Viyana nüshasında bulunan önsözün ifadesinin asıl metinden farklı olduğu dikkati çekmekte ve bu kısmın sonradan ilave edilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Gerçekten bizzat Fâtih'in ağzından yazılan eserin metni oldukça açık olup, XV. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin hususiyetlerini aksettirmektedir[42].

İstanbul Fatihinin, "*evlâd-ı kirâmım neslen ba'de neslin bununla âmil olalar*" şeklindeki ifadesinden, II. Mehmed'in, kendisinden sonra gelecek padişahları bu kanunla bağlamak istediği ve kendisine ayrıca hususî bir kanun koyuculuk mevkii vermek istediği anlaşılmakta[43] ise de, devlet ileri gelenlerinin mertebelerine tahsis edilen ilk bölümün sonundaki: "*Bu kadar ahvâl-i saltanata nizâm virildi. Şimden sonra gelen evlâd-ı kirâmımdan dahi ıslâha sa'y itsünler*" ifadesinden, Fatih'in bu hususta katı bir tutum içinde olmayıp, toplattığı ve yaptığı kanunların zamana göre değiştirilebileceğini kabulü, onun hukuk görüşünü aksettirmesi bakımından mühimdir[44].

Köprülü, İnalcık, Dilger ve son olarak Akgündüz ve Tulum tarafından muhtevası üzerinde durulan *Kânûnnâme-i Âl-i Osman*'ın aşağıda karşılaştırmalı metni de verileceğinden, eserin bütününden sarf-ı nazarla, sâdece nizâm-ı âlem için kardeş katli maddesi ve kısaca tesirleri hakkında birkaç söz söylenecektir.

---

42 Abdurrahman Vefik Bey; "*Halkın anlaması için kanunların nasıl yapılması gerekeceğini, kanun yapanlar bu güzel eserden öğrensinler*" diyerek bu hususa dikkati çeker *(Târih-i Mâlî,* İstanbul 1330/1914, s. 135); Nihad S. Sayâr, *Türkiye İmparatorluk Dönemi Malî Olayları,* İstanbul 1977, s. 51.

43 İnalcık, aynı makale, *s.* 114.

44 İnalcık, keza, *s.* 116.

IV. Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi:

Kānûnnâme-i Âl-i Osman'ın herhalde üzerinde pek çok münâkaşalar yapılan en meşhur maddesi[45] «ve *her kimesneye evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem için katl itmek münâsibdir. Ekser-i ulemâ dahi tecvîz itmişdir. Ânınla âmil olalar*» (*BV*, vr. 281b) sözleriyle ifade edilenidir.

Saltanatın intikali hususunda kesin bir kaide olmayan Osmanlılar'da[46] tahta cülûs ya vasiyetle, ya da devlet ileri gelenlerinin veya Kapıkulu askerlerinin ittifâkıyla olmuştur. Ezcümle, Osman Bey'in büyük oğlu Orhan Gazi henüz babasının sağlığında idareyi ele almış olduğundan, âdeta onun vasiyetiyle[47]; onun oğlu olup "Hudâvendigâr" lakabiyle anılan I. Murad ise Ahiler'in ittifakıyla hükümdar olmuşlardır[48]. I. Murad önce saltanat davasına kalkışan iki kardeşi İbrahim ve Halil beyleri[49], sonra da Bizans imparatorunun oğlu Andronikos ile birlik olup kendisine isyan eden oğlu Savcı Bey'i devletin selâmeti için öldürtmüştür[50]. Yıldırım Bayezid, Oruç Bey'in belirttiği gibi[51], beylerin ittifakı ve babasının vasiyeti ile babasına halef olmuştur. Bu sırada Kosova Meydan Savaşı (1389) devam etmekte ve ordunun sol kanadının başında kardeşi Yakub Çelebi bulunmakta idi. Yıldırım, beylerin ittifakıyla hemen kardeşini öldürterek[52] çok kritik bir zamanda çıkabilecek bir iç savaşı önlemek iste-

---

45 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, "Fatih Kanunnâmeleri", *Siyâsî İlimler Mecmuası*, XXII/257 (1952), s. 211

46 Halil İnalcık, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIV/1 (1959), s. 93; Ahmed Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara 1963, s. 193.

47 Âşıkpaşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osman* (nşr. Âlî Bey), İstanbul 1332, s. 31 vd.

48 Çağdaş bir Bizans tarihçisi olan Gregoras'a göre, Orhan Bey'in veliahdı Süleyman Paşa olup, şayet ölmeseydi babasının yerine o geçecekti (İskender Hoçi Yanko tercümesi, *TOEM*, sene 1, İstanbul 1328, s. 242, 251).

49 Ahmedî, *Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman* (nşr. Nihal Atsız), Osmanlı Tarihleri serisi, İstanbul 1949, s. 15; Mumcu, aynı eser, s. 190

50 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1972, I, 142-143

51 *Tevârîh-i Âl-i Osman* (nşr. Atsız, İstanbul 1972, s. 48.

52 İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, IV. Defter (nşr. Koji İmazawa), Ankara 2000, s. 5-7.

miştir[53]. Âşıkpaşazâde bu hâdisenin "*askeri ıztırâba düşürdüğünü*"[54] yazarsa da, Timur gailesinden sonra, oğulları arasında başlayıp yıllarca süren taht mücadelelerinin ülkeyi perişan etmesi Yıldırım'ı bu fiilinde âdeta haklı çıkarmıştır. Kardeşlerini bertaraf edip ülkede birliği sağlayan Çelebi Mehmed'in, Timur'un oğlu Şahruh'un mektubuna verdiği cevap gayet mânidardır. Şahruh mektubunda, Çelebi Mehmed'in Osmanlı töresi üzere kardeşlerini öldürtmesinin töre-i İlhanîye uymadığını söylüyor ve bu fiilinden dolayı I. Mehmed'i eleştiriyordu. Çelebi Mehmed ise, Şahruh'un, kardeşleri hakkındaki nasihatlarını kabul etmekle beraber, atalarının bazı müşkilleri tecrübeyle hallettiklerini, bir ülkede iki padişahın barınamayacağını, bilhassa etraflarındaki düşmanların daima fırsat kollamakta olduklarını belirtmiştir[55].

Çelebi Mehmed'in bu cevabından, Osman oğullarının artık, devletin hanedanın ortak malı olduğunu belirleyen ülüş sistemine dayalı Orta Asya geleneğinden ayrılarak, hâkimiyetin bölünmezliği ilkesine dayalı İs-

---

53 Mükrimin Halil Yınanç, "Bayezid I" *İA*, II, 369

54 *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s. 64. Hoca Sa'deddin Efendi bu meselede: "*Şâhzâde Yâkub Çelebi -ki firâr iden küffâr ardınca ılgar itmiş ve bu vâkıadan henüz haberdar olmamış idi- ümerâ-yı devlet ve erkân-ı hazret,* ***el-fitnetü eşeddü mine'l-ḳatl*** *mefhûmunu mülâhaza idüp, sâbıkā Savcı Beğ'den sudûr iden vaz'-ı bî-edebâneden dahi mütenebbih olup, saltanat vârislerinin ta'addüdü ve mülk ü milel intizâmına halel virdiği tecârib ile ma'lûmları ve saltanat sâye-i ulûhiyyet olduğu cihetden sâye ve sâye derâbînînde müşâbehet ü mümâselet lüzûmu mefhûmları olmağın Yakub Çelebi'ye şehd-i şehâdeti nûş itdirdiler*" der (*Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, I, 124). Koca Müverrih Bosnavî Hüseyin Efendi de Sa'deddin Efendi'nin hükmünü benimser: "*Havâss u mukarrebân-ı saltanat ittifâkıyla, mertebe-i sultanî Ulûhiyyet-i Yezdânî timsâlidir. Zıllin sâhib-i zılle temâsili lâzımdır. Pâdişâh yalnız olmak gerekdir diyüp* ***el-fitnetü eşeddü mine'l-ḳatl*** *mazmûnunca amel idüp, ol şehzâdeyi vâlidine hem-râh idüp*" (*Bedâyiü'l-vekāyi*, Moskova 1961, I, 88b ve s. 190). Dimitri Kantemir'in verdiği bilgiler ise meseleye biraz daha açıklık getirir: Bu seçimden hoşlanmayarak gizlice orduyu Bayezid'e karşı ayaklandırmaya çalışan Yâkub Çelebi'nin bu teşebbüsü, zamanında ortaya çıkarılmış ve bu şehzâde devlet ileri gelenlerinin meşveretiyle alınan karar gereği bir yay kirişiyle boğdurulmuştur (*Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, trc. Özdemir Çobanoğlu, Ankara 1979, I, 43).

55 Feridun Bey, *Münşeâtü's-selâtîn*, İstanbul 1264, I, 143-144.

lâm geleneğini benimsemeye başladıkları anlaşılmaktadır[56]. Babasının vasiyetiyle tahta geçen II. Murad da[57] önce Yıldırım Bayezid'in oğlu olmak iddiâsiyle saltanatta hakkı olduğunu öne süren ve târihlere "Düzmece Mustafa" olarak geçen amcasını, sonra da kendisine isyan eden küçük kardeşi Mustafa'yı katlettirmek zorunda kalmış[58], diğer iki kardeşi Mahmud ve Yusuf'u öldürtmemiş, sâdece gözlerine mil çektirerek önce Tokat'ta hapsettirmiş, sonra da Bursa'ya getirterek rahat yaşamalarını sağlamıştır[59]. İstanbul'un fethinden sonra, hâkimiyyet-i mutlaka prensibinden hareketle, ülkenin bölünmezliği[60] ilkesini kesin olarak benimseyen ilk Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmed olmuştur[61]. II. Mehmed'in ölümünden sonra Cem Sultan'ın ülkeyi paylaşma teklifinin II. Bâyezid tarafından şiddetle reddedilmesi[62], artık bu ilkenin iyice yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Hızla büyüyüp genişlemekte olan Osmanlı Devleti cihanşümul bir imparatorluk mahiyetine girmişti. Büyük dedesi Yıldırım Bayezid'den sonraki taht kavgalarıyla ülkenin ne kadar feci bir fetret içinde kaldığını göz önüne alan Fatih Sultan Mehmed, nizâm-ı âlem için evvelâ kendi küçük kardeşi Ahmed'i boğdurtmuş[63] ve bu usulü *Kanunnâme*'sine koyarak seleflerine intikal ettirmiştir.

---

56 Mumcu, aynı eser, s. 191. Çağdaşları gibi sultanların yeryüzünde Allah'ın gölgesi olduğu prensibini benimseyen İdris-i Bitlisî bu hususta şunları söyler: "*Mülk sâhasında emir sahibi tek olmalı. Sultânın varlığı ile berâber, evlâdı, akrabâsı ve yardımcılarının kendilerini hükûmetin başı sanarak halka saldırmaları gerekmez. Memleketde hiç bir bozukluk, en kötü, perişan hükûmetlerin karışıklığından değildir. Halkın vergilerindeki bozukluk, padişahlar için değişik eller kadar zararlı değildir*" (Hasan Tavakkoli, *Kânûn-ı Şâhenşâhî*, basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Ktp. nr. 11554, Farsça metin, s. 139, Türkçe tercümesi, s. 99).

57 Âşıkpaşazâde, s. 94.

58 Âşıkpaşazâde, s. 96 vd.; Neşrî, *Kitab-ı Cihânnümâ (Neşri Tarihi)*, nşr. Faik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen, Ankara 1957, II, 557 vd.

59 Âşıkpaşazâde, s. 107.

60 XIV. yüzyılda yaşamış olan Bizans tarihçisi Gregoras, şirket-i saltanat usulünün Bizanslılarda da bulunduğunu yazar (*TOEM*, I, 246).

61 İnalcık, aynı makale, s. 94.

62 Uzunçarşılı, "Bâyezid II", *İA*, II, 392.

63 İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, s. 8. Dukas, ondan naklen Hammer ve bazı

Her ne kadar bu meseleye dair başka kanunnâmelerde her hangi bir kayda rastlanmamışsa da bâzı kroniklerde karineler mevcuttur. Başta, *Kanunnâme*'nin tertipleyicisi olan Karamanî Mehmed Paşa'nın, Yıldırım Bayezid'in Yakub Çelebi'yi öldürtmesi hakkındaki: "*Doğru düşünenlere gizli olmayacağı gibi, Yakub Çelebi adlı kardeşinin yaşamasında büyük kötülükler vardı. Sultân onun vücûdunu kaldırttı. Çünki zarûretler yapılmayacak şeyleri yaptırır. Böylelikle atalardan kalan ülke, bir rakîbin düşmanlığı ve aykırılığı olmaksızın, cömert ve yüce Sultân'ın elinde kaldı*"[64] sözleri, bu hükmün onun tarafından da benimsenmiş olduğu kanaatini vermektedir. XVI. yüzyılda yaşamış olan Hoca Sa'deddin Efendi (ö. 1599) ile bir sonraki asırda yaşayan Bostanzâde Yahya Efendi'nin Fatih'in, "*Nizâm-ı âlem için küçük kardeşi Şehzade Ahmed'i şehîd*" ettirmesinden[65]

Osmanlı tarihçileri (Mizancı Murad Bey, *Tarih-i Ebü'l-fâruk*, İstanbul 1325, I, 274) Şehzade Ahmed'i Fatih'in emriyle Evrenos-oğlu Ali Bey'in boğduğunu, sonra da bu zâtın hemen öldürüldüğünü yazarlarsa da, Uzunçarşılı bu Ali Bey'in 1462'de Eflâk seferinde Akıncı kumandanı bulunduğunu belirterek meseleye açıklık getirir. Bk. "Evrenos", *İA*, IV, 417.

64 *Osmanlı Sultanları Tarihi* (trc. İbrahim Hakkı Konyalı), Osmanlı Tarihleri serisi, İstanbul 1949, s. 347.

65 İbn Kemal, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, VII, 6-9. Hoca Sa'deddin Efendi bu hususta şunları söyler: "*İsfendiyar kerîmesinden mütevellid olmuş küçük Ahmed nâm birâderleri -ki henüz hadd-i sabâdan fezây-ı şebâba hurûc ve masâ'id-i kemâle irtikâ vü urûc itmiş idi- ol hengâmda sarayda olur idi. Nizâm-ı âlem içün defter-i şuhûddan rakam-ı vücûdun hakk idüp tâbût-ı pür-sekîne-i vâlid-i mâcid-i cennet-mekînleri ile hem-râh itdiler*" (*Tâcü't-tevârîh*, I, 408). *Târih-i Sâf* müellifi ise, "*hîn-i cülûsda İsfendiyar kızından doğmuş küçük Sultân Ahmed nâm karındaşlarını intizâm-ı âlem içün şehîd idüp...*" s. 44) ifadesiyle onu tasdik etmektedir. *Bedâyiü'l-vekâyi*'deki ifâde ise bunlardan farklı değildir: "*Küçük Ahmed Çelebi cülûs-ı Sultân Mehemmed Hân'da nizâm-ı âlem içün öldürüldü*" (I, 156b, 186b veya s. 330, 390). Gerek Hoca Sa'deddin Efendi, gerek Bostanzâde Yahya Efendi bu sözleri şeyhülislâm ve kazaskerlik gibi fetva ve kazâ makamlarının en yükseğinde bulunmuş kimseler olarak söylemektedirler. Hattâ *Târih-i Sâf* müellifinin, tahta cülûsunu müteakip III. Mehmed'in on dokuz kardeşini öldürttüğünü bahsettikten hemen sonra, saltanatının başlamasıyla yeryüzünün adalet ve doğrulukla dolduğunu (s. 86) zikri, kazaskerlik rütbesini hâiz olup, aynı zamanda Divân üyesi bir zât sıfatıyla bu fiili kabûlden öte, takdir ettiğini de ortaya koymaktadır. Halbuki bu zâtlar zulme rızânın zulüm olduğunu pekâlâ bilmekte idiler. Her ne kadar Hammer bu hususta sarih fetva bulunmadığına dikkati çekmekte ise de

bahsetmeleri de maddenin bu padişah zamanında konulmuş olmasıyla izah edilebilir[66].

Yukarıda Fatih Sultan Mehmed'e kadar Osmanlılar'da kesin bir cülûs sisteminin bulunmadığı, genel olarak ya vasiyet ya da ümerânın ittifâkıyla hükümdarlık makamına çıkıldığı belirtilmişti. II. Mehmed de bu hususa bir açıklık getirmemiş, sâdece koymuş olduğu bu madde ile bütün oğullarını saltanatın eşit vârisi kılmış[67] ve diğerlerinin katlini münasip görmüştür. Zîrâ, şehzadelerden birinin hükümdar olmasıyla hayatta olan diğerlerinin rekabeti sona ermemekte, taht üzerindeki veraset hakkı devam etmekle, ülke her an bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalmakta idi. Devlet ileri gelenlerinin bir şehzadeye teveccühü, tahtta bulunan şehzadenin bahtını her an değiştirebilirdi. Bu ise bölünmenin ülkeyi ne hâle düşürdüğünü, bunun kimlere yaradığını bilen ve babası II. Murad devrinin Düzmece Mustafa ve Şehzade Mustafa kargaşalıklarından[68] ders alan Fâtih'in hâkimiyyet-i mutlaka prensibiyle bağdaşamazdı. Ancak, II. Mehmed'in saltanatın intikali meselesinde, "*cemiyetin selâmeti için ferd feda*

(*Devlet-i Osmaniye Tarihi,* İstanbul 1329, III, 219-220), II. Osman'ın, kardeşi Şehzade Mehmed'i Taşköprizâde Kemâleddin Efendi'nin fetvâsıyla katli (Ataî, *Zeyl-i Şakāyık,* İstanbul 1268, s. 656; Naîmâ, *Tarih,* İstanbul 1283, IV, 188), daha evvelki hâdiselerde ulemânın sükûtu, hattâ bâzılarının tecvîzkârâne sözleri onun bu iddiasını mesnetsiz bırakmaktadır.

66 Yukarıda Bostanzâde Yahya Efendi'nin Şehzade Ahmed'in katli hakkında nizâm-ı âlem ifâdesini kullanırken, Yakub Çelebi'yi öldürten Yıldırım için, "*bu kötü geleneğin başlatıcısı olmuş, kardeşi Sultan Yakub'u boğdurtmuştur. Yüce Allah bağışlasın. Bu işi biraz da vezirlerin gizli kararı ile yaptığı bilinir*" (s. 30-31) demesi dikkati çekmektedir. Bu sözlerden, nizâm-ı âlem için kardeş katli fikrinin, Fatih zamanında olgunlaşıp tecviz edildiği mânası çıkarılabilir.

67 *Kanunnâme'nin* elkab örnekleri kısmındaki "vâris-i mülk-i Süleymanî... oğlum Sultân cem" (*Bedâyiü'l-vekāyi*, 283b) şeklindeki tasrihin, Fatih'in bu şehzadeyi diğer oğlu Bâyezid'in çocuklarının çok olduğundan tercih ettiği nakledilirse de (Spandouyn Cantacassin s. 43'den naklen İnalcık, «Mehmed II» *İA,* VII, 513), bunun Cem'i tutan devrin vezîriazamı Karamanî Mehmed Paşa'nın tesiriyle olabileceği de düşünülebilir (Mecdî, *Hadâiku'ş-Şakāik, s.* 285)

68 *Tâcü't-tevârîh,* I, 306, 315-316.

edilir" düstûruna dayanan adâlet-i izafiyenin[69] sınırlarını zorlayarak *Kanunnâme*'sine kardeş katli maddesini koymuş olması düşünülebilirse de,

69 Kur'ân-ı Kerîm'deki ***ve lâ teziru vâziretün vizra uhrâ*** âyetinin (En'âm, 164) işaret ettiği gibi, katıksız, tam adalet demek olan adâlet-i mahzâya göre bir kişinin hakkı kendi rızâsı olmadan umûmun selâmeti için feda edilemez. Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyeti tefsir ederken : "*Vebal yüklenen hiç bir nefis diğerinin vebalini çekmez. Yani, ne günah yapmakta ne de cezasını çekmekte, vekâlet, niyâbet cereyan etmez. Herkes yaptığı günahı kendi yapar ve cezasını kendi çeker*" (*Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1936, III, 2115) demektedir. Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin fikri daha farklı değildir (*Hulâsatü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, İstanbul 1342-1340, V, 418). Aynı hususa Mâide, âyet 32'de de işaret edilmektedir.

Ancak İslâm hukukunun şu temel düsturlarına uyularak bâzı hallerde adâlet-i izafiyeye gidildiği de olmuştur:

"*Zarar-ı âmmı def için zarar-ı has ihtiyâr olunur*"

"*Zarar-ı eşedd zarar-ı ehaff ile izâle olunur*"

"*İki fesâd te'âruz itdikde ehaffi irtikâb ile a'zamının çâresine bakılır*"

"*Ehvenü'ş-şerreyn ihtiyâr olunur*"

"*Def'-i mefâsid celb-i menâfi'den evlâdır*" (Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukuk-ı İsldmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1967, I, 263-264; Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İstanbul 1973, 125-126, madde: 26-30).

Bu maddeler İslâm hukukunun küllî kaidelerindendir ve Kur'ân-ı Kerîm'in ***el-fitnetü eşeddü mine'l-ḳatl*** (Bakara, 191. Dilger sehven 187. âyet demiş, s. 33) gibi âyetlerine istinat etmektedir. Elmalılı bu âyeti tefsir ederken : "*katl hadd-i zâtında fena bir şeydir, lâkin fitne katlden daha şiddetli ve zararlıdır. Zîrâ katlin zahmet olması çabuk geçer, fitneninki devam eder. Onun için fitneye tutulmaktansa, onu çıkaranları öldürmek veya çıkardıkları fitneyi kendi başlarına yıkmak elbette yeğdir. Ehvenü'ş-şerreyn ihtiyâr olunur gibi kaidelerin mesnedi bu gibi naslardır. Asayiş-i umûmîyi ihlâl, vatandan ihraç hep birer fitnedir*" (*Hak Dini..*, II, 695, 696) demekte; Mehmed Vehbi Efendi ise ayrıca, "*i'lây-ı kelimetullah için, fitne çıkaranların katllerinin meşru olduğunu*" (*Hulâsatü'l-beyân..*, II, 95) ilâve etmektedir. Osmanlı padişahlarının, bilhassa Fâtih Sultan Mehmed'in, bu hususta tatbiki çok zor olan adâlet-i mahzâ yerine, adâlet-i izafiyeyi tercih ettikleri düşünülebilirse de, *Kanunnâme*'deki maddenin, hiç suçu bulunmayana tatbikini İslâm ceza hukuku ile telif etmek zordur. Ancak bunun, Fâtih'in hâkimiyetin bölünmezliği ilkesi ile saltanatın intikali usûlünü bağdaştırma düşüncesinden doğmuş olabileceği söylenebilir. Son yıllarda kardeş katli ile ilgili bir doktora tezi hazırlayan Mehmet Akman ise, meselenin şer`î değil örfî hukuk çerçevesinde ele alınması gerektiği sonucuna varmıştır (*Osmanlı Hukukunda Kardeş Katli Meselesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995).

hiç bir isyan emaresi göstermeyen bir şehzadenin katlini bu nisbî adaletle de bağdaştırmak zordur.

Orta-Asya Türk ve Moğol devletlerinde de saltanatın intikali hususunda kesin bir kaide olmamakla beraber, ağır suç işleme gibi istisnaî haller dışında kardeş veya hanedan üyelerinin katli yoluna pek gidilmezdi[70]. Ancak, kardeş katli Anadolu Selçukluları'nda geniş ölçüde görülmeye başlamış, Fatih Sultan Mehmed'e kadar Osmanlı Devleti'nde de benzeri olaylar vukua gelmiş[71], bu hükümdar ise tamamen mecburiyet altında, devletin bekası için bu fiili kanunlaştırmıştır. Zaten "*nizâm-ı âlem*" şartından da bu anlaşılmaktadır.

Bu maddenin sonradan ve muhtemelen XVI. yüzyılın sonlarında eklenmiş olabileceği düşüncesini ise aşağıdaki anekdot mesnetsiz bırakmaktadır:

Oğlu Cem'in doğumuna sevinmeyen Fatih'in gayet öfkeli bir şekilde bebeğin beşiğine tekme vurup, "*gülistân-ı Cennet-âbâd-ı saltanata ziynet virmeğe, ol serv-âzâd ve şimşâd gibi fahr-ı eslâf ve eşrâf-ı ahlâf olan şehzâdeler yeterdi. Bu şecere-i hilâf-semerden ne biter? Takdîr-i Rabb-i Kadîr'le ol ikinin biri mâh gibi nâgâh ufûl iderse, bedr-i kadri tamâm olmadan şâm-ı ademe giderse, âftâb-ı cihân-tâb âleme ziyâ virüp rûyi tutmağa biri yeter. Vâris-i şehr ü diyâr çokluğu, şehriyâr-ı tâcdâr yokluğu gibi menşe-i havâdis-i fiten ve mebde-i kevâris-i mihendir. Memleketde baş çok olıcak, il gün harâb u yebâb olup ra`iyyet ayakda yiter*" şeklindeki sözleri[72] üzerinde durmak gerekmektedir. Burada, Cem Sultan'ın doğumundan memnun olmayan padişahın mevcut Bayezid ve Mustafa adlı iki şehzadenin yeterli olduğunu, hatta bunlardan birinin daha büyümeden ansızın ölmesi halinde, kalanın saltanat için kâfi olduğunu belirttikten sonra, mirasçı çokluğunun, hiç bulunmaması kadar ülke ve halk için tehlikeli olduğuna dikkati çekmekte, âdetâ küçük kardeşi Ahmed'i öldürtmekten

70 İnalcık, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü...", s. 91; Mumcu, aynı eser, s. 188.

71 Vasfi Raşid Sevig, kardeş katlinin Bizans'tan alındığı fikrindedir (*Ticaret Kanunu Şerhi* I, İstanbul 1934, Tarihî Mukaddime, s. VIII).

72 İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osman, VII. Defter* (nşr. Şerafettin Turan), Ankara 1957, s. 173.

pişmanlık duymadığını ima etmekte ve Cem'in doğduğu 1459 yılında saltanat vârisinin tek olması gerektiğini belirtmektedir. Hatta, ölümünden sonra bu oğlunun devletin başına ne gibi gaileler açacağını âdeta hissetmiş gibi konuşmaktadır.

Osmanlı padişahlarını bu fiili işlemeye zorlayan sebeplere gelince, Türkler İslâm'a girdikten sonra, bu yeni dinin verdiği heyecanla yeni bir ruh ve güçle ona hizmet etmeyi kendileri için en büyük ideal addetmişlerdir. Türk devletleri içerisinde, en uzun ömürlü olan Osmanlı Devleti'nin müstesna bir yeri vardır. Daha kuruluş yıllarından itibaren gazâ ideolojisini benimseyen Osmanoğulları, kendilerini nizâm-ı âlem dâvasının baş temsilcisi olarak görüyor, padişahlar âlemin sığınağı demek olan "*âlem-penâh*" ve İslâmın sığınağı anlamına gelen "İslâm-penâh" sıfatlarını kullanıyorlardı. Adalet, insanlık ve barış, İslâm kanunları ile kendi örflerine dayanan ve bir milletler topluluğu olan Osmanlı İmparatorluğu'nun "***Nizâm-ı âlem***" dâvasının esâsını teşkil etmekteydi. Devrin şartları içinde mütâlaa edilmezse bu dâvanın mahiyetini anlamak güçleşir. Mihaloğlu Ali Bey, Haçlı ordularının saldırıları karşısında :

Eğer def olmazsa bu beliyye
Ne İznik kala ne Kostantaniyye

derken Osmanoğullarının bu gayesini dile getirir[73].

Devletin kurucusu Osman Bey'in, oğlu Orhan Gazi'ye ettiği vasiyette[74] vecîz ifâdesini bulan, i'lâ-yı kelimetullah hizmetinin her şeyden üstün olduğu, Orhan Bey'in şahsında âdeta bütün Osmanlı padişahlarına söylenmiş gibidir[75]. Ancak, bu kutsal idealin gerçekleştirilmesinin en büyük şartı, ülkede birlik ve beraberliğin mevcut olmasıydı. Halbuki daha

73 Osman Turan, *Tarihî Akışı içinde Din ve Medeniyet*, İstanbul 1980, s. 50 vd.

74 Orhan Bey'in adaletli olması, İslâm dinini yayması, padişahların asıl gayesinin bu olduğu şeklinde hulâsa edilebilen bu vasiyet için bk. Âşıkpaşazâde, s. 31; Neşri, s. 145.

75 Bu hususta daha fazla bilgi için bk. Ahmed Refik, *Padişahlarımızda Din Gayreti ve Vatan Muhabbeti*, İstanbul 1332.

kuruluş devrinin taht kavgaları ülke bünyesinde derin yaralar açmış, memleket parçalanmıştı. Tahtın ortak vârisi olan şehzadeler birbirleriyle kıyasıya çarpışmışlar, sonunda, "Çelebi" unvanıyla anılan I. Mehmed'in, kardeşlerini bertaraf etmesiyle devlet âdeta yeniden kurulmuştu. Bu bakımdan pek yerinde olarak, Osmanlı kroniklerinde bu pâdişâh, devletin ikinci bânisi kabul edilir. Ülkenin selâmeti için **lâ erhâme beyne'l-mülûk**[76] düstûrunu prensip edinerek kardeşlik duygularını ikinci plâna atan Osmanlı sultanlarının birbirlerini telef etmesini[77] sadece saltanat hırsı ile izah etmek mümkün değildir. Bu hadiselerin sebepleri, günümüz zihniyetiyle değil de o devrin şartları içerisinde hissiyattan uzak bir şekilde aklın mizanlariyle düşünülmelidir. Çelebi Sultan Mehmed'in Şahruh'un mektubuna verdiği, "*atalarının, müşkilleri tecrübe eliyle çözdüğü*" yolundaki cevabı, Savcı Bey isyanından[78] alınan derse işaret etmektedir. Şayet Osmanlılar ülüş sistemiyle ülkeyi aralarında paylaşsalardı, bundan kimlerin faydalanacağına XVI. yüzyılda yazılmış Grekçe bir Osmanlı tarihinin meçhul müellifi açıklık getirmektedir. Çelebi Mehmed'in vefat edip, oğlu II. Murad'ın tahta geçmesiyle, Bizanslılar'ın hemen Düzmece Mustafa'yı, Gelibolu'nun kendilerine iadesi şartıyla nasıl padişah yapmayı va-

---

76 "Padişahlar arasında akrabalık yoktur". Cem'in ülkeyi paylaşma teklifine II. Bayezid'in verdiği cevap (Hoca Sadeddin, II, 10; Cavid Baysun, "Cem", *İA*, İstanbul 1977, III, 71).

77 Nizâm-ı âlem için oğlunu feda etmekten çekinmeyen Kanunî'nin bu davranışını, o sıralarda Osmanlı Türkiyesinde bulunan Avusturya elçisi Busbecq: "*Müslümanlar Osmanlı hanedanının varlığı ile ayaktadırlar. Hânedan yıkılırsa din de mahvolur. Bu bakımdan din ve devletin selâmeti için hânedanın bekâsı evlâddan daha mühimdir*" sözleriyle ifâde eder (*Türkiye'yi Böyle Gördüm*, trc. Aysel Kurutluoğlu, İstanbul ts., s. 42). Keza, Taşlıcalı Yahya da Şehzade Mustafa için yazdığı Mersiye'nin sonunda: "*İlâhî cennet-i Firdevs ana turag olsun - Nizâm-ı âlem olan Pâdişâh sağ olsun*" diyerek aynı hususa dikkati çeker (*Dîvân*, nşr. Mehmet Çavuşoğlu, İstanbul 1977, s. 168).

78 *İskendernâme* müellifi Ahmedî'nin de belirttiği gibi, sâdece büyük bir kahraman değil, aynı zamanda manevî sahada da yüce bir mertebe sahibi olan ve tek gayesi, mensubu olduğu İslâm dinine hizmet olup, bu uğurda şehîd olmayı dileyen I. Murad'ın, oğlu Savcı Bey'i nefsi için öldürtmesinin düşünülemeyeceği aşikârdır (Nihad Sami Banarlı, «Niçin öldürürlerdi», *Osmanlılar Albümü*, İstanbul 1981, s. 25). Murad Hudâvendigâr'ın bu niyazı için, bk. Neşrî, *Cihannümâ*, I, 285-287.

dettiklerini anlatan meçhul Rum müellif, esefle şunları söylemektedir: "*Akıllı Romalılar giriştikleri bu işleri daha önce, Timur'un Bâyezid'le muharebe ettiği, onu yakaladığı ve evvelce yazdığım gibi, ordusunu imha ederek onu mağlûb ettiği zaman yapmalıydılar, şimdi değil; zîrâ Türkler toparlandılar. Bu son Bizans imparatorları çok büyük devletin, o kadar halkın ve bu kadar ülkelerin, bu kadar Hıristiyanların kaybedilmesinin sebebi idiler*"[79].

Bu itirafdan anlaşılmaktadır ki, o devirde en büyük tehlike, yabancılara sığınan şehzade veya diğer hanedan mensuplarının, tahtın vârisi oldukları iddialarından ve Bizans'ın bu fırsattan yararlanmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı sultanları, özellikle İstanbul'u fethiyle İslâm Peygamberi'nin ***le-tüftahanne'l-Kostantîniyyete ve le-ni`mel emîru emîruhâ ve le-ni`me'l-ceyşu zâlike'l-ceyş*** müjdesine[80] mazhar olan ve daha sonra yaptığı fetihlerle devleti imparatorluk haline getiren II. Mehmed, ülkenin parçalanıp, bunun kimlere yarayacağının, i'lâ-yı kelimetu'llah hizmetinin nasıl sekteye uğrayacağının farkında idiler. Mizancı Murad Bey (ö. 1910) gibi XIX. yüzyılın bazı tarihçileri tarafından, bu madde ile bütün fazilet ve hasletlerine gölge düştüğü[81] zannedilen Fatih Sultan Mehmed'in, büyük ideali olan İstanbul fethini gerçekleştirdikten sonra nasıl cihanşümul bir hâkimiyet fikrini benimsemiş olduğu, Ortodoks ve Ermeni patrikleri ile Yahudi baş hahamını bu şehre yerleştirmesinden anlaşılır. Zîrâ o, İstanbul'u idealindeki dünya imparatorluğunun merkezi yapmak emelinde idi. Hattâ, kendisine izafe edilen "*dünyâda tek*

79 *XVI. Asırda Yazılmış Anonim Osmanlı Tarihi*, (trc. Şerif Baştav), Ankara 1973, s. 118 vd.

80 "***İstanbul muhakkak feth olunacaktır. Onu fetheden emir ne güzel emir; onu fetheden ordu ne güzel ordudur***" mealindeki meşhur hadîs-i şerîf Buhârî'nin *Târîhu'l-Kebîr*'i; İmam Süyûtî'nin *Câmiü's-sagîr*'i; İmam Ahmed'in *Müsned*'i; Hâkim'in *Müstedrek*'i ve İbn Hacer el-Askalanî'nin *el-İsâbe fî Temyîzi's-sahâbe* gibi makbul eserlerde nakledilmektedir. Metnin usul bakımından tahlili ve kaynaklarının değerlendirilişi için bk. Ali Yardım, "Fetih Hadîsi Üzerinde Bir Araştırma", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* XIII/2 (Mart-Nisan), s. 116-123.

81 *Târih-i Ebü'l-fâruk*, İstanbul 1328, II, 139. Hayrullah Efendi ise Fatih'in, babası II. Murad zamanında birkaç defa hal' hâdisesini nazara alarak, iktidarda tek kalmak için kardeşi Şehzade Ahmed'i öldürttüğünü yazmaktadır (*Târih-i Devlet-i Aliyye*, İstanbul 1271, VIII, 53).

bir dîn, tek bir devlet, tek bir pâdişâh ve İstanbul da cihanın payitahtı olmalıdır'[82] şeklinde hulâsa ettiği sözüne bakılırsa, gayesinin bir cihan imparatorluğu da olmayıp, İslâm dînini dünyanın her tarafına yaymak olduğu anlaşılır. Zîrâ Fatih, İslâm âleminin hâmîsi sıfatıyla kendisini i'lâ-yı kelimetu'llahın en büyük temsilcisi olarak görmekte idi[83]. Kemâlpaşazâde de, "*cihangirlik azmini cezm itmiş idi*'[84] diyerek bu büyük Türk hükümdarını teyit eder. Fatih'in, Anadolu birliğini sağlamak için Uzun Hasan üzerine giderken, «*vâlidem*» diye hitâp ettiği Akkoyunlu hükümdarının annesi Sâra Hâtun'a verdiği cevap da mânidardır. Trabzon üzerine giderken yollarda büyük zahmetlerle karşılaşan, hatta bazen atından inip yürümek zorunda kalan Fatih'e Sâra Hâtun'un, "*oğul, ufacık Trabzon için tatlı cânına bu kadar eziyet değer mi?*" şeklindeki sözüne, İstanbul Fatihi: "*vâlide, seyf-i İslâm bizim elimizde, cihâd sevâbına nâil olup, Allah'ın rızâsını tahsîlden başka gâyemiz yokdur*'[85] şeklindeki cevabiyle maksadının Allah adını yüceltmek olduğunu açıkça ifâde etmiştir. Kritovulos'un, "*akdem-i a'mâli, reâyâ ve berâyânın ni'met-i adâletle mütena'im olması kazıyyesi idi*'[86] sözüyle kanun anlayışına da işaret ettiği Fatih, kardeş katli maddesini keyfî idaresini hâkim kılmak için[87] değil, İslâm dîninin sınırları dahilinde ve onu yaymak gayesiyle, nizâm-ı âlem dâvasına hizmet et-

---

82 Zorzo Dolfin, *Fâtih ve İstanbul*, s. 26.

83 İnalcık, *İA*, VII, 514.

84 *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, s. 545. "*Fâtih, daha şehzadeliğinde cihângîrlik emelinde idi*" *(Tarih-i Sâf*, s. 53); *Bedâyiü'l-vekâyi*'de ise Fatih'in ağzından: "*Bu hânedânın maksad-ı a'lâsı i'lâ-yı kelimetu'llahdır*" (197b) denilmektedir.

85 Âşıkpaşazâde, *s.*159-160; İbn Kemal, aynı eser, *s.* 195-196; Hammer, aynı eser (Ata Bey), III, 339

86 *Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sânî* (trc. Karolidi), *TOEM* ilâvesi, İstanbul 1328, s. 17.

87 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 157. "*Osmanlı İmparatorluğu, siyâsî ve hukukî yapısı bakımından istibdâd, zulüm ve keyfîliği kabul etmeyen İslâm prensiplerine dayalı ve meşvereti emreden bu dînin ilkeleriyle çevrelenmiş bir devlettir. Bu bakımdan kısmî bir demokratik niteliğe sahip bu devletin başında bulunan hükümdarın her zaman hal' edilebileceği, yetkilerinin sınırsız olmadığının açık delilidir*" (Recai G. Okandan, *Âmme Hukukumuzun Anahatları*, Birinci Kitap, Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Yıkılışına Kadar, İstanbul 1977, s. 15-16).

mek için koymuştur[88]. Nitekim, ölümünden hemen sonra başlayan taht kavgaları bu büyük hükümdarı âdeta haklı çıkarmıştır.

Hulâsa, bir çözüm şekli bekleyen hâdiselere, muhtaç oldukları hal tarzını vermekten başka gayeleri olmayan Osmanlı padişahlarının, bu hazîn çözüm şeklini seçmeleri, başka çârenin bulunamamış olmasındandır. Nitekim şehzadeleri mezar gibi bir mahpeste tutan I. Ahmed'in "Kafes hayatı" da meseleyi halletmemiş, mesele ancak 1876 Meşrûtiyet döneminde istikrar bulma yoluna girmiştir[89].

V. Tesirleri:

Kānûnnâme-i Âl-i Osman'nın hükümleri, yüzyıllarca devlet müesseselerinde yürürlükte kalmış, Osmanlı Devleti'nin teşkilât ve teşrifatı hakkında eserler veren müellifler üzerinde derin tesirler bırakmıştır. Osmanlı tarihçileri arasında Fatih devrinin devlet teşkilâtı hakkında ilk geniş bilgiyi veren İdris-i Bitlisî'nin[90] bu *Kanunnâme*'yi görmemiş olması mümkün değildir. Devlet erkânını dört kısımda mütâlaa eden *Heşt Bihişt* müellifi, ilk sınıfı vezîriazam ile dîvân üyesi diğer vezirlerin teşkil ettiğini ve bunların vazifelerini anlatır[91]. İkinci sınıfı kazaskerlerin[92], üçüncü sınıfı kalem ve hesap erbabının oluşturduğunu zikrettikten sonra, bunların başının defterdar olduğunu, bu zâtın Dîvân-ı hümâyûnun ileri gelenlerinden olup, mâlî meseleleri padişaha arz ettiğini bildirir, Rumeli ve Anadolu defterdarlarının vazifelerinden bahseder[93]. İdris-i Bitlisî, nişancıyı da bu sınıfa dahil edip, devletin dördüncü rüknü olarak kapıcıbaşı ağaları, ya-

88 Osman Turan, *Tarihî Akışı İçinde*..., s. 12.

89 Vasfi Raşid Sevig, *Ticaret Kanunu Şerhi* I, mukaddime s. VIII- IX.

90 *Heşt Bihişt*, Nuruosmaniye Ktp. nr. 3209, 358a vd. Hatta verdiği bilgilerin tertip ve muhtevasına bakılırsa, İdris-i Bitlisî'nin bugün elimizde biri I. Ahmed (1022) diğeri II. Osman (1029) zamanında istinsah edilmiş iki yazması bulunan *Kanunnâme*'nin muhtemelen daha mutena bir nüshasını kullanmış olduğu neticesi çıkarılabilir.

91 aynı eser, vr. 358a-359a.

92 keza, 359a.

93 kezâ 359b.

ni saray hizmetlilerini göstermekle haklı olarak Âlî'nin, "*kendisi vilâyet-i Acem'den gelüp, umûr-ı Dîvâniyyeden birine mensûb olmamağın, tahkîkde kusûr eylemişdir*"[94] şeklinde tenkidine maruz kalmışsa da, saray erbabının yüksek rütbeli devlet kadrolarına namzet oldukları da unutulmamalıdır.

Fatih devri Osmanlı devlet teşkilâtı hakkında verdiği bilgiler, "*Ebü'l-feth Kānûnu*" olarak bahsettiği *Kānûnnâme-i Âl-i Osman* ile karşılaştırıldığında, Gelibolulu Âlî'nin de bu eserden geniş ölçüde istifâde ettiği görülür. *Kanunnâme*'nin Fatih'in nizâm-ı esasîsi mâhiyetinde olduğunu belirten Hammer ise, Âlî'nin ifâdelerini hemen aynen aktarmış olmaktan öte bir iş yapmamıştır[95]. Devletin teşkilât ve teşrifat kanun ve kaidelerinin iyice gelişip yerleştiği XVII. yüzyıl sonlarında Tevki'î Abdurrahman Paşa tarafından kaleme alınan *Kanunnâme* ile *Fatih Kānûnnâmesi* arasında yapılan mukayeseden de teferruatın dışında esasta bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır.

VI. Kaynak Değeri ve Sonuç:

Devlet teşkilâtıyla ilgili ilk eser olması hasebiyle *Kanunnâme-i Âl-i Osman*'ın kaynak değeri tartışılmaz. Osmanlı kroniklerinde daha ziyade

---

94 *Künhü'l-ahbâr*, İst. Üniv. Ktp. nr. 5959, vr. 89b. Âlî, devletin dördüncü rüknünü nişancıların teşkil ettiğini söylemekle daha isabetliyse de, yukarıda belirtildiği gibi, Fâtih'le başlayan "Kul sistemi"nin gereği, Sarayla devlet işlerinin ayrılmazlığı, yani yüksek dereceli devlet makamlarına saraydan çıkma ağaların getirildiği unutulmamalıdır. Kaldı ki *Kanunnâme*'de bu ağalara önemli ölçüde yer verilmiştir. Nitekim *Târih-i Sâf*'ta, "*ibtidâ âl-i Osman hükûmetlerinde Kul taifesi hareket itmek bunlar zamanında olduğu*" (s. 49-50) belirtilmekte; XVII. yüzyıl sonlarını anlatan bir eserde de bu ağalardan Dîvân erkânı gibi bahsolunmaktadır (*Anonim Osmanlı Tarihi*, nşr. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000, s. 66).

95 Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi* (trc. Ata Bey) III, 217 vd. Ancak bu müellifin, tarihinin mukaddimesinde eserinin birinci devresi için istifâde ettiği kaynakları verirken, *Kanunnâme*'nin Viyana Devlet Kütüphanesi'ndeki nüshayı gördüğünü (I, 34), eserden büyük ölçüde faydalandığını anlıyoruz. Hatta (III, 218, not : 1, 2 vd.)'da *Kanunnâme* için, *Des Osmanischen Reiches Staatsver-waltung*, Wien 1815, adındaki Osmanlı Devleti'nin teşkilâtına dair yazdığı eserine atıfta bulunmasından da, bu eseri Almanca'ya tercüme ettiği anlaşılmaktadır.

siyasî ve askerî hadiselere yer verilmesi ise eserin değerini daha da arttırır. Son zamanlarda öne sürülen şüpheler, kuvvetli delillerle bertaraf edilmeye çalışılmıştır. *Kanunnâme*'nin esas kısmının Fatih döneminde bu padişahın son zamanlarında tedvin edildiği, bazı kısımlarının ise muhtemelen XVI. yüzyıl sonlarında ilâve edilmiş olabileceği söylenebilir.

Fatih'in ağzından dönemin nişancısı tarafından hazırlanan *Kanunnâme-i Âl-i Osman*'ın kaynakları, devletin kuruluşundan beri yürürlükte olan kaidelerdir. Ancak bazı kısımları, bu padişah tarafından eklenmiştir.

Muhteva olarak, merkezde ve taşrada görevli devlet ricalinin protokoldeki yerleri, devlet ve saltanat, bazı suçlar ve cezaları ile elkab örnekleri hakkında bilgiler veren *Kanunnâme-i Âl-i Osman*'ın en önemli maddesi, üzerinde büyük tartışmalar yapılan, nizâm-ı âlem için kardeş katline cevaz verenidir. İnkâr edilen veya sonradan ilâve edildiği öne sürülen bu maddenin de Fatih döneminde konulmuş olduğunun kuvvetli delilleri vardır. Fatih Sultan Mehmed'in bu madde ile, saltanatın intikali ve hakimiyetin bölünmezliği prensiplerini birleştirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bazı maddeleri hariç, daha sonraki asırlarda yüzyıllarca uygulanan *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, devlet teşkilâtıyla ilgili eserler veren müellifler üzerinde etkili olmuştur.

A- KA'
Kur'ân-ı
Ahmedî,
tı içi
Anonim
Âşıkpaşa
Bilmen, (
İstan
Âlî Must
Bostanzâ
Dur
Busbecq
oğlu
Dimitri I
(trc.
Elmalılı
Feridun
Gregoras
Osn
242
Hayrulla
Hezarfe
vim
Hoca Sa
İbn Ken
200
İdrîs-i B
———
tora
Karama
yatı

BİBLİYOGRAFYA

A- KAYNAK ESERLER:

Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 191; En`âm, 16; Mâide, 32

Ahmedî, *Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman* (Osmanlı Tarihleri külliyatı içinde), nşr. Nihal Atsız, İstanbul 1949;

Anonim Osmanlı Tarihi (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000;

Âşıkpaşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osman* (nşr. Âlî Bey), İstanbul 1332;

Bilmen, Ömer Nasuhî, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, I, İstanbul 1967;

Âlî Mustafa Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, İstanbul Üniversitesi Ktp., TY. 5959;

Bostanzâde Yahya Efendi, *Târih-i Sâf (Tuhfetü'l-ahbâb)*, İstanbul 1287 (krş. *Duru Tarih*, haz. Necdet Sakaoğlu, İstanbul 1978);

Busbecq, Ogier Ghiselin de, *Türkiye'yi Böyle Gördüm* (trc. Aysel Kurutluoğlu), İstanbul, tarihsiz;

Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, I (trc. Özdemir Çobanoğlu), Ankara 1979;

Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II, İstanbul 1936;

Feridun Bey, *Münşeâtü's-selâtîn*, I, İstanbul 1264;

Gregoras, "Şehzâde Halil'in Sergüzeşti" (trc. Yanko İskender Hoçi), *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası* (*TOEM*), sene 1, cüz. 4, İstanbul 1328, s. 242, 251;

Hayrullah Efendi, *Târih-i Devlet-i Aliyye*, İstanbul 1271;

Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân fî kavânîn-i Âl-i Osman* (nşr. Sevim İlgürel), Ankara 1998;

Hoca Sa'deddin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, I, İstanbul 1279;

İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, IV. Defter (nşr. Koji İmazawa), Ankara 2000; VII. Defter (nşr. Şerafettin Turan), Ankara 1957;

İdrîs-i Bitlisî, *Heşt Bihişt*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3209;

———, *Kânûn-ı Şâhenşâhî* (haz. Hasan Tavakkoli), basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Ktp. nr. 11554;

Karamanî Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi* (Osmanlı Tarihleri külliyatı içinde), trc. İ. Hakkı Konyalı, İstanbul 1949;

Koca Müverrih Bosnavî Hüseyin Efendi, *Bedâyiü'l-vekāyi*, I (nşr. A. S. Tveritinova), Moskova 1961;

Kritovulos, *Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sânî* (trc. Karolidi), *TOEM* ilâvesi, İstanbul 1328;

Mecdî Mehmed Çelebi, *Hadâiku'ş-Şakāyık* (nşr.Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989;

Mehmed Ârif, "*Kānûnnâme-i Âl-i Osman*", *TOEM* ilâvesi, İstanbul 1330;

Mehmed Vehbi Efendi, *Hulâsatü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*,V, İstanbul 1342 -1340;

Neşrî, *Kitab-ı Cihânnümâ (Neşri Tarihi)*, II (nşr. Faik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen), Ankara 1957;

Nev`îzâde Atâî, *Hadâiku'l-hakāik fî tekmileti'i'ş-Şakāik* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989;

XVI. Asırda Yazılmış Anonim Osmanlı Tarihi (trc. Şerif Baştav), Ankara 1973;

Oruç Beğ, *Tevârîh-i Âl-i Osman* (nşr. Atsız), İstanbul 1972

Osmanzâde Tâib Ahmed, *Hadîkatü'l-vüzerâ*, İstanbul 1271;

Öztürk, Osman, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İstanbul 1973;

Taşlıcalı Yahya, *Dîvân* (nşr. Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul 1977;

Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth* (nşr. Mertol Tulum), İstanbul 1977;

B- İNCELEME ve ARAŞTIRMALAR:

Abdurrahman Vefik Bey, *Târih-i Mâlî*, İstanbul 1330/1914, s. 135;

Ahmed Refik, *Padişahlarımızda Din Gayreti ve Vatan Muhabbeti*, İstanbul 1332;

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kānûnnâmeleri*, İstanbul 1990, I, 346 vd.;

Akpınar, Turgut, "Fatih'in Teşkilât Kanunnamesinin mevsukiyetindeki şüpheler ve bunlar üzerinde bazı düşünceler", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985), Tebliğler, III. Türk Tarihi*, I, 17-24;

Akman, Mehmet, *Osmanlı Hukukunda Kardeş Katli Meselesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995;

Babinger, Franz, *Mahomet II Le Conquérant et son temps* (1432-1481), Paris 1954, s. 443, 520-521;

Banarlı, Nihad Sami, "Niçin öldürürlerdi", *Osmanlılar Albümü*, İstanbul 1981, s. 24-28;

Barkan, Ömer Lütfi, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, Kanunlar*, I, İstanbul 1943;

Baysun, Cavid, "Cem", *İA*, İstanbul 1977, III, 71;

Berkî, Ali Himmet, *İstanbul'un Beş yüzüncü Fetih Yıldönümü Münâsebetiyle Büyük Türk Hükümdarı, İstanbul Fâtihi Sultan Mehmed Han ve Adalet Hayatı*, İstanbul 1953;

Dilger, Konrad, *Untersuchungen zur Geschichte des Osmanischen Hofzeremoniells im 15. und 16. Jahrhundert*, München 1967;

Flugel, Güstav, *Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, Wien 1867;

Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi* (trc. Ata Bey) II, III, İstanbul 1329;

———., *Des Osmanischen Reiches Staatsverwaltung*, Wien 1815;

İnalcık, Halil, "Osmanlı Hukukuna Giriş, Örfî-Sultânî Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIII/2 (1958), s. 116;

———., "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usûlü ve Türk Hâkimiyet Telâkkisiyle İlgisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIV/1 (1959), s. 93;

———, "Mehmed II", *İA*, VII, 512;

İpşirli, Mehmet, "Enderûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1995, XI, 186;

"Kanun", *DİA*, XXIV, 323-324;

Köprülü, M. Fuad, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* (nşr. Orhan F. Köprülü), İstanbul 1981;

Kraelitz, Friedrich von, *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte*, Wien 1921, I, 13-48;

Mizancı Murad Bey, *Târîh-i Ebü'l-fâruk*, İstanbul 1325;

Mumcu, Ahmed, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara 1963;

———, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun*, Ankara 1976;

Okandan, Recai Galip, *Âmme Hukukumuzun Anahatları*, Birinci Kitap, Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Yıkılışına Kadar, İstanbul 1977;

Özcan, Abdülkadir, "Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* (Mart 1980/81), İstanbul 1982, sayı 33, s. 7-56;

———, "Fatih Devri Kanunlaştırma Hareketleri", *İstanbul Armağanı 1, Fetih ve Fatih*, İstanbul 1995, s. 153-160;

Sayâr, Nihad S., *Türkiye İmparatorluk Dönemi Malî Olayları*, İstanbul 1977;

Sevig, Vasfi Raşid, *Ticaret Kanunu Şerhi* I, İstanbul 1934, Tarihî Mukaddime, s. VIII-IX;. *Ticaret Kanunu Şerhi* I, mukaddime s. VIII- IX;

Taneri, Aydın, *Türk Devlet Geleneği*, Ankara 1975;

———, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilâtı*, Ankara 1978;

Tekindağ, Şehabeddin, "Son Osmanlı-Karaman Münâsebetleri Hakkında Araştırmalar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XIII/17-18, İstanbul 1963, s. 43-77;

——— , "Mehmed Paşa, Karamanî", *İA*, VII, 589;

Toptaş, Mahmut, "Fatih Kanunnamesi Sahtedir", *Teklif* (Haziran'90), yıl 3, sayı 26,s. 4-5;

Turan, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*, I-II, İstanbul 1978;

———-, *Tarihî Akışı içinde Din ve Medeniyet*, İstanbul 1980;

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1972;

———-, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1965;

———-, "Bâyezid II", *İA*, II, 392;

———-, "Evrenos", *İA*, IV, 417;

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, "Fatih Kanunnâmeleri", *Siyâsî İlimler Mecmuası*, XXII/257 (1952), s. 211;

———-, "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 157;

Yardım, Ali, "Fetih Hadîsi Üzerinde Bir Araştırma", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* XIII/2 (Mart-Nisan), s. 116-123;

Yınanç, Mükrimin Halil, "Bayezid I" *İA*, II, 369;

Zorzo Dolfin, "1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve Zaptı" (trc. Suat Sinanoğlu - Samim Sinanoğlu), *Fâtih ve İstanbul* (29 Mayıs 1953), I/1, s. 19-62.

KÂNÛNNÂME-İ ÂL-İ OSMAN

(Metin)

KÂNÛNNÂME-İ ÂL-İ OSMAN

Sûret-i hatt-ı humâyûn-ı Sultân Mehemmed Hân -enârallâhu burhânehû[1]-

Bu Kānûnnâme[2] atam ve dedem kānûnudur ve benim dahi kānûnumdur. Evlâd-ı kirâmım neslen ba'de neslin bununla âmil olalar.

Hamd-i bî-hadd ve senâ-i lâ-yu'add ol Hâlık-ı bî-çûn celle ani'r-reyb ve'l-menûn dergâhına olsun ki, nizâm u intizâm-ı âlemi ahsen-i tertîb üzere îcâd idüp, ahvâl-i mevcûdatı kānûn-ı hikmet-makrûnu üzere bî-müşîr tedbîr [ü] halk eyledi. Ve salavât-ı bî-gāyet ol Server-i kâinât ve Mefhar-i mevcûdât olan Sultânü'l-mürselîn ve Eşrefü'n-nebiyyîn üzerine olsun ki, anın dahi sünnet-i şerîat-i şerîfesi sebeb-i tertîb-i dîn-i metîn [ve] tehzîb-i şer'-i mübîndir.

Ba'de zâlik, bu evrâk-ı kavâ'id-i Sultanî ve safha-i kavânîn-i Hâkānînin câmi` i olan abd-i hakîr-i kesîrü't-taksîr Mehemmed bin Mustafa el-ma'rûf bi-Leyszâde et-Tevkî'î, hâlâ Pâdişâh-ı rûy-i zemîn ve Şehinşâh-i sipihr-temkîn, felek-rif'at, hurşîd-menzilet, Sultân-ı selâtîn-i cihân ve Hâkān-ı kâm-rân-ı âlî-şân Fâtih-i bilâdu'r-Rum bi-nasri'llâhi Meliki'l-Kayyûm, nâzır-ı umûr-ı dîn ü devlet ve mu'în-i kavânîn-i kadr u saltanat, sâhibü'l-megāzî, el-meşhûretün fi'l-âfâk, melik-i serîr-i hilâfet bi'l-istihkāk kahramân-ı zamân, sâhibü'l-emn ve'l-emân, es-Sultanü'l-a'zam, halîfe-

---

1 Enârallâhu burhânehû *TE* : - *BV*

2 Bu Kānûnnâme *BV* : Bu Kanûn bu Kānûnnâme *TE*

tu'llâh fi'l-âlem, es-Sultân ibnü's-Sultân Mehemmed Hân ibnü's-Sultân Murâd Hân ibnü's-Sultân Mehemmed Hân, ebbedallahu devletehû ve saltanatehû hazretlerinün zamân-ı şerîflerinde bu abd-i hakîr hidmet-i tuğrâ-i garrâda istihdâm olunup, vaktâ ki sa'âdetlü Pâdişâh-ı hurşîd-iştihâr hazretleri teşrîf-i serîr-i saltanat itdikde eyyâm-ı saltanatlarında bunca fütûhât-ı azîme müyesser olup, husûsâ hâlâ dârü's-saltanat olan mahrûsa-i uzmâ ve medîne-i kübrâ olup, matmah-ı enzâr-ı selâtîn-i cihân olan mahmiyye-i mer'iyye-i Kostantaniyye feth[i] müyesser oldukda, sâbıkā ecdâd-ı izâmları zamânında olan kavânîn-i mażbûta defter olunmayup, eksük olan yerlerin dahi kendüleri re'y-i münîr-i velâyet-te'sîrleri ile tekmîl buyurup, Dîvân-ı humâyûnda ebedü'l-âbâd ma`mûlün-bih olmak içün bir kānûnnâme tahrîr olunmak lâzım gelmeğin, bu abd-i hakîr fermân-ı celîlleri üzere nazm u inşâ idüp, herkes müstefîd olmak içün ıstılâh u ibâretden ferâgat olunup, lisân-ı Pâdişâh-ı gerdûn-vakārdan naklile yazılup ve üç bâb üzere kılındı:

Merâtib-i a'yân u ekâbir beyânındadur.

Selâtîn-i izâma lâzım olan tertîb ü âyîn beyânındadur.

Ahvâl-i cerâyim ve her ehl-i mansıbın âyidleri beyânındadur.*

* Bosnalı Hüseyin Efendi, Leyszâde'ye izâfe edilen bu önsözü hulâsaten eserine dercetmiştir.

Bâb-ı Evvel

Merâtib-i A'yân ve Ekâbir Beyânındadur[3]

Bilgil ki, evvelâ[4] vüzerâ ve ümerânın vezîria`zam başıdur. Cümlenin ulusudur. Cümle umûrun vekîl-i mutlakıdır. Ve mâlımın vekîli defterdârımdır[5]. Ve ol nâzırıdır. Ve[6] oturmada ve durmada ve mertebede vezîria'zam cümleden mukaddemdür.

(278a) Ve şeyhülislâm ulemânın reîsidür. Ve mu'allim-i sultân dahi kezâlik serdâr-ı ulemâdır. Vezîria'zam anları üzerine almak ri'âyeten lâzım ve[7] münâsibdür. Ammâ müftî ve hoca sâir vüzerâdan bir niçe tabaka yukarudur ve tasaddur dahi iderler.

Ve bir cem'iyyet-i âlî ve bir mecma'-ı ahâlî olsa ehl-i Dîvân'a âhardan âdem karışmayup[8] evvelâ vüzerâ, anlardan sonra kadı`askerler, andan sonra defterdârlar ve defterdârlardan aşağa[9] yeniçeri ağası ve sâir özengi ağaları[10], mîr-i alem ve kapucubaşıları[11] ve mîrâhûr oturur.

Mâl[12] defterdârlarım cümle Âstâne-i sa'âdetimde olan ağalarımdan yukarudurlar ve[13] yukaru otururlar. Ve cümle sancak beğilerinden yukarudur ve yukaru otururlar. Altı kerre yüz bin akçalık beğ[14] dahi olursa anlardan yukarı otururlar ve beğler defterdârların altına otururlar.

---

3 merâtib-i ... beyânındadur *BV* : - *TE*
4 Bilgil ki evvelâ *TE*: evvelâ ma`lûm ola ki *BV*
5 defterdârımdır *BV*: + ve *TE*
6 ve *TE* : -*BV*
7 üzerine ... ve *BV* : ri`âyeten üstüne almak *TE*
8 karışmayup *BV* : karışmasun *TE*
9 ve ... aşağa BV : andan sonra *TE*
10 sâir ... ağaları *TE* : -*BV*
11 kapucubaşıları *BV* : kapucubaşı *TE*
12 mal *TE* : ve *BV*
13 yukarudurlar ve *BV* : -*TE*
14 akçalık beğ *BV* : akça, belki *TE*

Ve ağalardan[15] yeniçeri ağası sâir ağaların büyüğüdür. Baş yeniçeri ağası, anın altına mîr-i alem, anın altına kapucubaşı, anın altına mîrâhûr. Hâlâ mîrâhûr devlet-i Pâdişâhîde iki olmuşdur. Mîrâhûr-ı sânî[16] altına çakırcıbaşı, anun altına çâşnigîrbaşı, anun altına sipâhi oğlanları ağası, altına silâhdârlar ağası, altına[17] sâir bölük ağaları, anların altına çavuşbaşı, anun altına kapucular kethudası, anun altına cebecibaşı, anun altına topçubaşı oturur.

Ve Dîvân-ı Humâyûnumda[18] sadrda oturmak vüzerânın ve kadı`askerlerin ve defterdârların ve nişâncının[19] yoludur. Evvelâ vüzerâ oturup, bir cânibe kadı`askerler, anların altına defterdârlar otururlar. Ve ol bir cânibe nişâncı oturur.

Ve nişâncının mertebesi eğer vizâret ve beğlerbeğilik ise defterdârlara tasaddur ider; ve[20] sancak ile nişâncı ise defterdârlardan aşağa oturur. Elkābı defterdârlar elkābıdır. Mertebesi anlar mertébesidür.

(278b) Ve mâl defterdârlarım şâhzâde lalalarının üstüne otururlar.

Ve hıl'at ve kışlık ve yazlık ve etmekde[21] vüzerâ ve kadı`askerler ve defterdârlar berâber gibidür.

Ve suffa-i Dîvân-ı âlîde oturmak beğlerbeğilerin yoludur. Ve beğlerbeğiler vüzerâ altına, defterdârlar kadı`askerler[22] altına otururlar. Sancak beğleri taşrada otururlar.

Ve cümle mâl defterdârlarım gerek Âstânemde ve gerek memâlik-i mahrûsamda[23] olalar, mertebede, oturmakda[24] ve elkābda berâberdürler.

15 ağalardan *TE*: ağalarda *BV*
16 mîrâhûr-ı sânî *BV*: mîrâhûr *TE*
17 sipâhi oğlanları ... silâhdârlar ağası altına *BV*: -*TE*
18 humâyûnumda *BV*: humâyûnda *TE*
19 nişâncının *BV*: nişâncıların *TE*
20 ider; ve *TE*: iderler. Eğer *BV*
21 etmekde *BV*: ekmekde *TE*
22 kadı`askerler *TE*: kadı`askerin *BV*
23 mahrûsamda *TE*: mahrûsada *BV*
24 mertebede, oturmakda *BV*: mertebe, oturmada *TE*

Ve beğlerbeğiler vüzerâdan bir tabaka aşağadır ve taht kadılarına tasaddur iderler. Ve Dârüssaltanatım kadısından gayrisi defterdârlarımdan aşağa otururlar.

Ve[25] bizzât rikâb-ı humâyûnuma sâhib-i arz olanlar vüzerâm ve[26] kadı`askerlerim ve defterdârlarımdır. Ve iç halkından kapu ağası ve odabaşı ve hazînedarbaşı ve kilercibaşı ve Saray-ı âmiremin ağası sâhib-i arzdır. Amma kapu ağası olan ihtiyar[27] başdır. Ekseriya odabaşı ve kapu ağası arz itmek gerekdür. Ve nâme ile arz itmek götürü beğlerbeğilerin ve ümerânın ve kużâtın yollarıdır[28]. Bizzat arz itmek mertebesi âlîdür.

Ve beğlerbeğilik dört kimesnenin yoludur. Mâl defterdârlarımın[29] ve beğlik ile nişâncı olanların[30] ve beş yüz akça kadıların ve dört yüz bin akçaya varmış sancak beğlerinin[31] yoludur. Ve sancak beğleri cümle[32] ağaların üzerine[33] otururlar.

Ve nişâncılık Dâhil ve Sahn müderrislerinin yoludur. Ve mâl defterdârlığından nişâncı olsa evvel beğlerbeğilik hükmü ile olur ve reîsülküttâb nişâncı olsa sancak hükmü ile olur.

Ve mâl defterdârları[34] sancak kabûl itse dört yüz elli bin akça ile virilür. Ve yeniçeri ağasına[35] ve sâir özengi ağalarına dört yüz otuz bin akça[36] ile virilür. Ve dört yüz binden eksikli sancak beği beğlerbeği[37] ol-

25 ve *BV*: -*TE*
26 vüzerâm ve *BV*: -*TE*
27 ihtiyâr *TE*: + ve *BV*
28 yollarıdır *BV*: yoludur *TE*
29 defterdârlarımın *BV*: defterdârlarının *TE*
30 olanların *BV*: olanın *TE*
31 beğlerinin *TE*: beğinin *BV*
32 beğleri cümle *BV*: beğler götürü *TE*
33 üzerine *BV*: üstüne *TE*
34 defterdârları *TE*: defterdârı *BV*
35 ağasına *BV*: ağası *TE*
36 akça *BV*: -*TE*
37 beğlerbeği *BV*: beğlerbeğiler *TE*

maz. Ve Âstânemden[38] dârüssa`âdetim ağaları sancağa çıksa dört yüz bin ile (279a) çıkar.

Ve Dîvân-ı humâyûnumda ta'âmda vezîria'zam ile başdefterdâr ve sâir vüzerâ ile defterdârlar ve nişâncı yir[39]; ve kadı`askerler başka yirler.

Ve mâl defterdârlarının ve beğlik ile nişâncıdan vezîr dahi def`aten olmak yoldur ve kānûnumdur.

Vezîria'zam önünden kalkan ta'âm çavuşbaşına yoldaşlariyle virilsün[40]. Ve olbir[41] vüzerâ önünden kalkan ta'âm reîsülküttâba neferi ile virilsün[42]. Ve kadı`askerler[43] önünden kalkan ta'âm kapucular kethudâsına virilsün.

Ve[44] çavuşbaşı ve reîsülküttâb ve kapucular kethüdâsı hidmetkârdır, Dîvân'da oturmazlar. Ve ağalardan mîr-i alem ve kapucubaşı gelmek lâzım gelse, anlar dahi oturmazlar.

Ve bir maslahat içün ma'zûl beğlerbeğiler girse veya ma'zûl beğler[45] girse, ma'zûl beğlerbeğiler vüzerâ altına nişâncı altına ve ma'zûl beğler defterdârlar altına[46] oturalar. Ma'zûl beğlerbeğiler eğer[47] yoliyle mansıblardan gelmiş mâl defterdârlığından[48] veyahud özengi ağalığından[49] olmuş beğlerbeği ise oturalar.

---

38 ve Âstânemden *BV*: Âstânemde *TE*
39 yir *BV*: yiyeler *TE*
40 virilsün *BV*: yisün *TE*
41 olbir *BV*: ol *TE*
42 neferi ile virilsün *BV*: neferleriyle yisün *TE*
43 kadı`askerler *TE*: kadı`asker *BV*
44 ve *BV*: -*TE*
45 beğler *BV*: beğ *TE*
46 ma`zûl beğlerbeğiler ...defterdârlar altına *TE*: nişâncı altına ve defterdârlar altına, ma`zûl beğler ve beğlerbeğilerden her kangısı girse vüzerâ altına *BV*
47 eğer *TE*: + yeni *BV*
48 defterdârlığından *BV*: defterdârlığında *TE*
49 ağalığından *BV*: ağalığında *TE*

Ve hidmetkârlarına mücevveze geydürmek vüzerânın ve kadı`askerlerin ve defterdârların yoludur. Ve beğlerbeğiler ve sancak beğiler üsküflü yürütmek gerekdür.

Ve selâm çavuşu vüzerâya ve defterdârlara ta'yîn olunmak gerekdür.

Ve tuğra-yı şerîfimi her vezîr[50] çeküp nişâncıya yardım itmek kânûnumdur.

Ve başdefterdâr cümle mâlımın nâzırı olup, umûr-ı âlem ana mufavvażdır. Anın izni olmadın[51] bir akça ne dâhil ve ne hâric-i hazîne ola[52]. Ve anın kadri Rumeli beğlerbeğiliği[53] ile berâberdür. Ve cümle mâlım defterdârları mâlımın vekîlleridir. Kabz u bastı anlara[54] mufavvażdur. Ve cümle küttâbın azl ü nasbı anlara mufavvażdur.

Ve cümle[55] umûr-ı saltanatı vezîria'zam sâir vüzerâ ile ve defterdârlarım ile müşâvere ideler. Anlardan gayrı kimesne vâkıf olmaya.

Ve tuğra-yı şerîfim ile ahkâm buyurulmak üç cânibe mufavvażdur:

Umûr-ı âleme müte'allık ahkâm umûma[56] vezîria'zam buyuruldusu ile yazıla. Ve mâlıma müte'allık olan ahkâmı[57] (279b) defterdârlarım buyuruldusu ile yazalar. Ve şer'-i şerîf üzere da'âvî hükmünü[58] kadı`askerlerim buyuruldusu ile yazalar.

Ve baş defterdârlarım dahi umûrunu vezîria'zam ile müşâvere ideler. Umûr-ı mahfiyyeyi vezîr-i sânî dahi duymaya[59].

---

50 her vezîr *BV*: vüzerâlar *TE*
51 izni olmadın *BV*: emrinsüz olmaz *TE*
52 hâric-i hazîne ola *BV*: hâric olur *TE*
53 beğlerbeğiliği *BV*: beğlerbeğilerim *TE*
54 anlara *TE*: ana *BV*
55 ve cümle *BV*: müşâvere *TE*
56 ahkâm umûma *BV*: ahkâmı *TE*
57 ahkâmı *BV*: ahkâm *TE*
58 da`âvî hükmünü *BV*: da'vâ hükmün *TE*
59 mahfiyyeyi ... duymaya *BV*: mahfiyye sânî dönmeye *TE*

Ve evlâdımdan vefât idenlerün meytine vüzerâm ve kadı`askerlerim ve defterdârlarım hâzır olalar.

Ve mâl defterdârlarımın başdefterdâr olmak yollarıdır. Ve defterdârlığa üç pâyeden çıkalar[60]: Evvelâ defter emîni ve şehr emîni defterdâr olmak kânûnumdur. Ve[61] üç yüz akça kadı dahi[62] defterdâr olmak kânûnumdur. Ve üç yüz akça kadı dahi[63] beş yüz akça kadı[64] mertebesindedir. Ve hâlâ üç yüz akça kadı bir kimesne vardır. Üç yüze vardukdan sonra mâl defterdârı olmak kânûnumdur. Ve reîsülküttâb dahi[65] ri'âyet olunursa defterdâr olmak kânûnumdur.

Ve merâtibde defter emîni, anun altına şehr emîni, anun altına reîsülküttâb[66] otururlar.

Ve şehr emîni yüz yirmi akça ulûfeye mutasarrıf olur.

Küttâb merâtibinde[67] reîsülküttâb, anun altına yeniçeri kâtibi, anun altına ruznâmeci, anun altına sipâhîler kâtibi, anun altına[68] mukābeleci ve[69] mukāta`acı, anun altına tezkireci, anun altına reîs kâtibleri oturur.

Yukaruda mezkûr olan küttâb hâce makāmındadur. Anlar Dîvân'a[70] uzun yenli üst kaftanı ile geleler[71]. Reîs kâtibleri neferdür. Ve bu zikr olunan küttâbın azl ü nasbı defterdârlarıma mufavvażdur, anların huddâmıdur.

---

60 pâyeden çıkalar *BV*: pâyede çıkarlar *TE*
61 ve *TE*: + büyük *BV*
62 dahi BV : -*TE*
63 dahi *BV*: -*TE*
64 kadı *BV*: -*TE*
65 dahi *BV*: -*TE*
66 reîsülküttâb *TE*: -*BV*
67 merâtibinde *TE*: merâtibine *BV*
68 sipâhiler ... altına *BV*: -*TE*
69 ve *BV*: -*TE*
70 Dîvân'a *TE*: Dîvân'da *BV*
71 kaftanı ile geleler *BV*: giyerler *TE*

Ve ulûfeli müteferrika[72] çaşnigîrlerden mukaddemdür. Çâşnigîrlerden sonra tîmâr müteferrikasıdır. Anlardan aşağa çavuşlardır. Çavuşlar ile kâtibler kangısı eski ise ana i'tibâr olunur. Ve çavuş ve kâtib tîmârı serbestdir.

Ve ulûfe müteferrikalarınun yolu tîmâr defterdârlığıdır. Tîmâr defterdârının yolu defter kethudâlığıdır. Ve Rumeli'nin defter kethüdâsı ri'âyet olundukda mâl defterdârı olmak câizdir.

Ve reîs kâtiblerinin yolu hazîne kâtibi[73], mukāta`acı ve muhâsebeci olmak kānûnumdur[74].

Ve Sahn (280a) monlaları maḳām-ı mevleviyyetdedür. Anlar cümle sancak beğlerine tasaddur iderler.

Ve[75] Dâhil müderrisi ve Hâric müderrisi dahi makām-ı mevleviyyetdedür. Ve Hâric ve Dâhil ve Sahn[76] ellişer akça ile olur. Hâliyâ binâ eyledüğüm medâris-i âliyeye Sahn deyü isim konulmuşdur.

Sahn'dan beş yüz akça[77] kadılığa vusûl bulu(nu)r ve Ayasofya medresesinden dahi kezâlik böyle vusûl bulunur.

Ve ibtidâ yeni mülâzım yirmi akça medreseye, andan yirmi beş[78], andan otuz, andan[79] otuz beş, andan kırk, andan kırk beş, andan elli akçaya vâsıl olur. Elli akça müderris cümle ağaların üstüne oturur. Sahn'a vardukdan sonra beşyüz akça kadı olup[80], andan kadı`asker olurlar[81].

Dârü's-saltanatım kadısı beğlerbeğiler ile beraberdür.

---

72 ulûfeli müteferrika *TE*: ulûfe müteferrikası *BV*
73 kâtibi *BV*: + olup *TE*
74 olmak kānûnumdur *BV*: olmakdır *TE*
75 ve *BV*: -*TE*
76 Dâhil ve Sahn *BV*: Sahn ve Dâhil *TE*
77 akça *BV*: + ile *TE*
78 medreseye .. yirmi beş *TE*: medreselerinden yirmi beş akça *BV*
79 andan *TE*: -*BV*
80 olup *BV*: olur *TE*
81 olurlar *BV*: olur *TE*

Ve İç-il'de yirmi akça müderris kadı olsa, kırk beş akça ile olur. Ve üç yüz akça kadı makām-ı mevleviyyete karîbdir[82]. Sâir yüz elli akça kadılar defter kethudâlarının ve alay beğlerinin üstüne otururlar. Ammâ ki[83] iki yüz bin akça sancak dahi olursa altına otururlar. Mansıbı üç yüze varmayınca mâl defterdârlığına müstehıkk olmaz. Ve Dâhil monlalarına dahi mâl defterdârlığı[84] ve nişâncılık virilmek Sahn müderrislerine dahi kānûnumdur[85].

Vezîria'zam oğulları altmış akça ile müteferrika olalar. Ve sâir vüzerâ oğulları elli akça ile[86] müteferrika olalar. Ve nişâncı oğulları dahi kezâlik[87] kırk beş akça ile[88] müteferrika olalar[89]. Ve beğlerbeği[90] oğulları dahi kırk beş akça müteferrika olalar.

Ve sancak beği oğulları otuz bin akça ze'âmet ala[91].

Ve çavuş oğullarına on bin akça tîmâr virile[92].

Ve ebnâ-yı mevâlî-i izâmdan müftî efendi ve hoca efendi[93] oğulları altmışar akça şehr emîninden ulûfeye mutasarrıf olalar[94]. Ve kadı`asker oğulları kırk beşer[95] akça ulûfeye mutasarrıf olalar. Ve taht kadısı oğulları otuz akça ulûfeye mutasarrıf olalar. Ve şâhzâde hocası oğlu (280b) dahi otuz akça ulûfeye mutasarrıf olalar. Ve Sahn monlası oğulları[96] yirmi akçaya mutasarrıf ola.

---

82 mevleviyyete karîbdir *BV*: mevleviyyetdedür *TE*
83 ki *BV*: -*TE*
84 mâl defterdârlığı *BV*: defterdârlık *TE*
85 kānûnumdur *TE*: kānûndur *BV*
86 ile *TE*: -*BV*
87 oğulları dahi kezâlik *TE*: oğlu *BV*
88 ile *TE*: -*BV*
89 olalar *TE*: ve sancak beği oğulları otuz bin akça ze amet ala *BV*
90 beğlerbeği *BV*: beğlerbeğiler *TE*
91 ve sancak ... ala *BV*: -*TE*
92 virile *BV*: vireler *TE*
93 efendi *BV*: efendinün *TE*
94 ulûfeye .:. olalar *TE*: ulûfe virile *BV*
95 Kırk beşer *BV*: kırk beş *TE*
96 oğulları *TE*: oğlu *BV*

Ve yeni mülâzım ze'âmet istese yirmi bin akça ze'âmet virile[97].

Vezîria'zam altı binden[98] bir eksük tîmârı bilâ-arz virmesi[99] kānûnum olmuşdur.

Ve kadı`askerlerim selâtîne müte'allık olmayan cihâtın iki akçaların bilâ-arz virmeğe[100] me'mûr olsunlar[101].

Ve defterdârlarım hazîne-i âmiremden iki akçayı[102] bilâ-arz virmeğe me'mûr olsunlar[103].

Ve etrâfda beğlerbeğiler tîmâr ve ze'âmeti tevcîh idüp arz itsünler, arzları makbûl olsun.

Ve yılda bir kerre rikâb-ı humâyûnuma defterdârım[104] îrâd ve masrafım okuyalar. Hıl'at-i fâhireler geydirüle[105].

Ve elli akça müderris reîsülküttâba[106] ve defter emînine tasaddur ider.

Ve defter emîni, şehr emîni bölük ağalarına tasaddur ider[107]. Ammâ defter emîni, pâyede defterdâra karîbdir. Şehr emînine ve reîsülküttâba tasaddur ider.

Ve defterdârlarım mâla[108] hidmet iden kimesnelere yollarına göre çavuşluk ve sipâhlık ve kâtiblik, her kişinin istihkākına göre[109] arz itmeğe me'mûr olsunlar[110].

---

97 ze`âmet virile *BV*: tîmâra emir vireler *TE*
98 altı binden *BV*: altıdan *TE*
99 virmesi *TE*: virmeleri *BV*
100 virmeğe *BV*: virmeği *TE*
101 olsunlar *BV*: olsun *TE*
102 akçayı *BV*: akça *TE*
103 olsunlar *BV*: olsun *TE*
104 defterdârım *BV*: defterdârlarım *TE*
105 fâhireler geydirüle *BV*: fâhire geysünler *TE*
106 reîsülküttâba *TE*: reîsülküttâb *BV*
107 ve defter ... tasaddur ider *TE*: -*BV*
108 mâla *BV*: -*TE*
109 her ...göre *TE*: -*BV*
110 olsunlar *BV*: olsun *TE*

Ve sancak ve ze'âmet[111] dahi lâzım gelürse arz itsünler.

Ve yeniçeri tâifesine her yıl beşer zirâ lâciverd[112] çuka ve otuz iki akça yaka akçası ve her birine başına sarmağa altışar zirâ[113] astar virsünler. Ve yayabaşılarına beşer zirâ sobraman çukası virsünler[114].

Bu kadar ahvâl-i saltanata nizâm virildi. Şimden sonra gelen evlâd-ı kirâmım dahi ıslâha sa'y itsünler.

111 ze'âmet *BV*: ze`ametlik *TE*
112 lâciverd *BV*: -*TE*
113 otuz iki ...altışar zira *BV*: -*TE*
114 ve yayabaşılarına ... virsünler *BV*: -*TE*

Bâb-ı Sânî[115]

Umûr-ı Saltanata Müte`allık Tertîb ü[116]

Âyîn Beyânındadur

Evvelâ bir Arz Odası yapılsun[117]. Cenâb-ı şerîfim pes-i perdede oturup, haftada dört gün vüzerâm ve kadı`askerlerim ve defterdârlarım rikâb-ı humâyûnuma arza girsünler.

Dîvân'a her gün vüzerâm ve kadı`askerlerim ve defterdârlarım geldükde çavuşbaşı ve kapucular kethüdası önlerine düşüp istikbâl itsünler.

Ve ba'z-ı mesâlih içün benden (281a) taşraya[118] haberi kapu ağası kapucular kethudasına söylesün[119]. Ve ol dahi vüzerâma ve kadı`askerlerime ve defterdârlarıma söylesünler.

Ve bir Has Oda dahi yapılmışdır. Otuz iki aded Has Oda oğlanı ile içinde biri[120] silâhdâr ve biri rikâbdâr ve biri çukadâr ve biri dülbend oğlanı ola[121].

Ve[122] oda oğlanlarının[123] zabtı odabaşına mufavvażdır. Silâhdâr dahi acemilere sille çalmağa me'mûrdur.

Ve anlar çıkmak lâzım gelse silâhdâr ve rikâbdâr elli akça müteferrika olalar[124]. Ri'âyet olunursa[125] bölük ağası ve çâşnigîrbaşı ola. Ve sâ-

115 bâb-ı sânî *BV*: -*TE*
116 ü *BV*: -*TE*
117 yapılsun *TE*: yapılup *BV*
118 taşraya *BV*: taşra *TE*
119 söylesün *TE*: söyleyüp *BV*
120 içinde biri *TE*: biri içinde *BV*
121 ola *TE*: -*BV*
122 ve *BV*: -*TE*
123 oğlanlarının *BV*: oğlanınınTE
124 olalar *TE*: ola *BV*
125 olunursa *BV*: olunsa *TE*

ir oda oğlanı otuz beşer[126] akça ile çıka[127]. Silâhdâr kapucubaşı olmak dahi vâki olmuşdur. Ve hazîne oğlanı on sekizer[128] akça ile ve yirmi akça ile[129] çıka. Kâtibleri yirmi akça ile bölüğe çıka. Ve kilâr oğlanı on altı akça ile çıka[130].

Ve ta'âmı huzûr-ı âlî-şânıma[131] kilârcıbaşı koya.

Bağçeye bir[132] bostancıbaşı konulmuşdur. Kayığa girildikde bostancılar[133] kürek çeküp ol dümen duta.

Ve bayramlarda meydân-ı Dîvân'a taht kurulup çıkmak emrim olmuşdur.

El öpüldükde vüzerâm ve kadı`askerlerim ve defterdârlarım kafâdârım olup duralar. Ve hocama ve müfti'l-enâma ve[134] vüzerâma ve kadı-`askerlerime ve başdefterdârıma ve nişâncıya kendüm kalkmak kânûnumdur. Ve çavuşlar el öpmek kânûnumdur. Ve ehl-i mansıbın hurde ehl-i mansıblarından[135] alay beği el öpmek kânûnumdur. Ve müteferrika ulûfe ile olursa el öpmek kânûnumdur. Ve çâşnigîr el öpmek kânûnumdur[136]. Ve za'îm ve erbâb-ı tîmâr el öpmek lâzım değildir. Za'îm müteferrikası yüz elli bin akça ile[137] ise el öpmek kânûnumdur. Ve altmış akçadan[138] yukaru ve yetmiş akça kadılar el öpmek kânûnumdur. Ve yirmi akça müderris el öpmek kânûnumdur. Ve küttâbdan nefer olan reîs kâtibleri ve

126 otuz beşer *BV*: otuz beş *TE*
127 çıka *BV*: -*TE*
128 on sekizer *BV*; on sekiz *TE*
129 ve yirmi akça ile *BV*: -*TE*
130 kâtibleri yirmi ... ile çıka *BV*: -*TE*
131 âlîşânıma *BV*: âlîşâna *TE*
132 bir *BV*: -*TE*
133 bostancılar *BV*: bostancı *TE*
134 ve hocama ... enâma ve *BV*: -*TE*
135 mansıblarından *BV*: mansıblardan *TE*
136 ve çaşnigîr ... kânûnumdur *TE*: -*BV*
137 ile *BV*: -*TE*
138 akçadan *TE*: akça *BV*

defterhâne kâtibleri, gerek kâtib oldukda[139] gerek ıydde el öpmek kānûnum değildür.

Ve ehl-i mansıb olan muhâsebeci ve yeniçeri kâtibi ve sipâhîler kâtibi ve ruznâmeci el öpmek kānûnumdur.

(281b) Ve bilcümle Dîvân'a[140] uzun yenli kaftan ile gelenler hâce makāmındadurlar[141].

Ve[142] Cenâb-ı şerîfim sefer-i zafer-rehbere müteveccih olsa, yanaşmak vüzerâmın ve kadı`askerlerimin ve defterdârlarımın kānûndur. Ma'zûl beğlerbeğileri ve beğleri[143] dahi da`vet edersem yanaşmak kānûnumdur.

Ve kendü develerim ve katırlarımdan[144] altışar katar katır[145] vüzerâma ve[146] beşer katar katır defterdârlarıma virsünler, zahîrelerin[147] götürmek içün.

Ve cenâb-ı şerîfim ile kimesne ta'âm yimek kānûnum değildir. Meğer ki[148] ehl [ü] ıyâlden ola. Ecdâd-ı izâmım vüzerâsiyle yerler imiş. Ben ref' etmişimdir.

Ve sefer-i zafer-rehberim vâki' oldukda rikâb-ı humâyûnumda solakbaşı ve peykbaşı yürüsün.

Ve bir küçük sanduk ile ceyb harclığı içün filori götüreler[149].

---

139 oldukda *BV*: + ve *TE*

140 Dîvân'a *BV*: + varan *TE*

141 gelenler ... makāmındadurlar *BV*: geleler. Anlar hâce makāmındadur *TE*

142 ve *BV*: -*TE*

143 beğlerbeğileri ve beğleri *BV*: beğlerbeğiler ve beğler *TE*

144 develerim ve katırlarımdan *BV*: devem ve katırımdan *TE*

145 katır *TE*: -*BV*

146 ve *BV*: -*TE*

147 virsünler zahîrelerün *BV*: virilsün hazînelerin *TE*

148 ki *BV*: -*TE*

149 götüreler *BV*: getüreler *TE*

Ve her kimesneye evlâdumdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem içün katl itmek münâsibdür[150]. Ekser-i ulemâ dahi tecvîz itmişdür. Anunla âmil olalar.

Ve Has Odam[151] oğlanına yılda dört def'a[152] kaftan virilsün. Üzerine[153] çatmadan takye ve pabuç virilsün.

Ve mühr-i şerîfim vezîria'zamda dursun. Hazînem ve defterhânem[154] mühürlenmek[155] ve açılmak lâzım gelse, defterdârlarım huzûrunda açılsun ve[156] kapansun.

Ve hazîneme dâhil ve hâriç olan akça defterdârlarım emri ile dâhil ve hâric olsun.

150 münâsibdür *TE*: münâsib görülüp *BV*
151 Has Odam *BV*: odam has *TE*
152 defa *BV*: + hıl'at *TE*
153 üzerine *TE*: ve *BV*
154 ve defterhânem *TE*: -*BV*
155 mühürlenmek *BV*: + lâzım gelse *TE*
156 huzûrunda açılsun ve *BV*: emriyle huzûrlarında açılup *TE*

Bâb-ı Sâlis[157]

Ahvâl-i Cerâyim ve Ehl-i Mansıba Ta'yîn Olunan Mahsûlâtı ve Elkâbları Beyânındadur[158]

Evvelâ cerîme kanda[159] gerek mîrî subaşılarına ve gerek ehl-i tîmâr subaşılarına üç bin akça ola. Ve göz çıkmağa bin beş yüz akça ola[160]. Ve kol kırılmağa[161] bin akça ola, ve baş yarığına elli akça ola.

Ve bir kişi bir kişiye fuhş ile söğse şer' ile ta'zîr olunup, kırk akça cerîme alına.

Ve bir kişi bir kişinin haremine nâzır olsa yirmi akça cerîme alına.

Ve çavuş ve kâtib tîmârı, beğler zincirinden serbestdir, meğer umûr-ı mu'azzama vâki[162] ola.

Ve havâss-ı humâyûnum kurâsı ve tîmârları[163] beğler zincirinden serbestdir[164]. (282a) Götürü defterdârlarıma mahsûsdur. Anların lâzım olan hall ü[165] akdi anlara mufavvażdur.

Ve bana yarar hâs defterdârlarım her kimde bulsalar[166], gerek vüzerâmda ve gerek[167] gayrıda, ellerinden alup yerine benim hâslarımdan bî-hâsıl olanları vireler.

---

157 bâb-ı sâlis *BV*: *-TE*
158 ve elkâbları beyânındadur *BV*: beyân eder *TE*
159 kanda *BV*: kānûnda *TE*
160 ola *TE*: *-BV*
161 kırılmağa *TE*: ufatmağa *BV*
162 vâki *BV*: *-TE*
163 timârları *BV*: tîmârı *TE*
164 beğler ... serbestdir *TE*: *-BV*
165 ü *BV*: *-TE*
166 bulsalar *BV*: bulalar *TE*
167 gerek *TE*: *-BV*

Ve[168] vüzerâm oniki kerre yüz bin akça ile olalar, hâs ol mıkdâr ta'yîn oluna. Ve[169] anlara âyide benim rikâb-ı humâyûnuma her nereden harac ve âdet-i ağnâmdan[170] ve pîşkeş gelürse vüzerâma ve defterdârlarıma dahi hisseleri[171] gelsün.

Ve beğlerbeğiler dahi on kerre yüz bin; on iki kerre yüz bine dahi[172] varsun. Ekalli[173] sekiz kerre yüz bin ile[174] olsun.

Ve defterdârlarıma[175] hâs virilürse[176], altı kerre yüz bin akça virilsün.

Eğer hazîneden sâliyâne virilürse sâliyâne âlîdir. Yüz elli binden iki yüz kırk bine dek virilsün.

Hazînemden vüzerâma sâliyâne virilürse ikiyüz kırk binden üç yüz elli bin akçaya varınca[177] virilsün. Sâir vüzerâma[178] yüz yirmi bin akça virilsün.

Vezîria'zam tekâ`üd istese, senede yüz elli bin akça virilsün. Ve beğlerbeğiler yüz bin akça ile mütekâ`id[179] olalar. Başdefterdâr doksan bin akça ile mütekâ`id ola[180]. Ve sâir mâl defterdârları seksen bin akça ile mütekâ`id[181] olalar. Ve sancak beğleri[182] altmış bin akça ile mütekā'id[183] olalar.

---

168 ve *TE*: -*BV*
169 ve *BV*: -*TE*
170 ve âdet-i ağnâmdan *BV*: -*TE*
171 hisseleri *TE*: hissesi *BV*
172 dahi *BV*: -*TE*
173 ekalli *BV*: evvelâ *TE*
174 ile *BV*: -*TE*
175 defterdârlarıma *TE*: defterdârlar *BV*
176 virilürse *BV*: virilsün *TE*
177 varınca *BV*: dek *TE*
178 vüzerâma *BV*: vüzerâya *TE*
179 mütekâ`id *BV*: tekâ`üd *TE*
180 başdefterdâr ... ola *BV*: -*TE*
181 mütekâ`id *BV*: tekâ`üd *TE*
182 beğleri *BV*: beğiler *TE*
183 mütekâ`id *BV*: -*TE*

Ve kızlarım evlâdından olanlara beğlerbeğilik virilmeyüp[184] ağır sancaklar[185] virilsün.

Ve[186] vüzerâma otluğumdan kifâyet mıkdârı otluk virilüp[187] şehr emîninden kifâyet mıkdârı odun bahâları[188] alalar.

Ve defterdârlarımın âyidesi, havâss-ı humâyûnumdan gerek iltizâm ve gerek emânet ile ümenâya[189] virilen hâslar kaç yük ise, yük başına bin akça hakk-ı imzâ alalar. Ve mutlaka hazîne-i âmireme akça teslîm olundukda, bin akçadan[190] yirmi[191] akça kesr-i mîzân alalar. Ve defterdârlara hidmet iden küttâba dahi hakk-ı kitâbet alalar. Ve[192] havâss-ı humâyûnum a'şârından defterdârlarım me'kûlâtına mu`âvenet ideler. Ve cenâb-ı şerîfime her ne yerden pîşkeş gelse vüzerâma ve defterdârlarıma hisse vireler[193].

(282b) Ve kużât bir sicilde yedi akça ve hüccetden otuz iki akça ve sûret-i sicilden on iki akça ve imzâdan on iki akça alalar. Ve kısmet-i emvâlden binde yirmi akça ve nikâhdan bikr ise otuziki, seyyib[194] ise onbeş akça alalar.

Ve kadı`askerlerime[195] hazîneden günde beş yüz akça ve yeniçeri ağasına günde dört yüz elli akça ve mîr-i aleme yüz seksen akça ve mîrâhûra yüz elli akça ve kapucubaşlarına yüz ellişer akça ve bölük ağalarına yüz yirmi beşer akça ve çavuşbaşına altmış akça ve kapucular kethudâsına altmış akça ve cebeci ve topçu başına ellişer akça ulûfe virile.

---

184 virilmeyüp *BV*: virilmesün *TE*
185 sancaklar *BV*: sancak *TE*
186 ve *BV*: -*TE*
187 virilüp *BV*: ve *TE*
188 bahâları *TE*: bahâ *BV*
189 ile ümenâya *TE*: -*BV*
190 akçadan *TE*: akçada *BV*
191 yirmi *BV*: yirmi iki *TE*
192 ve *BV*: -*TE*
193 ve cenâb-ı ... vireler *TE*: - *BV*
194 seyyib *BV*: akça seyyibe *TE*
195 ve kadı`askerlerime *BV*: kadı`askerime *TE*

Ve Cümle Elkāb Böyle Yazıla[196]**:**

Vezîria'zama[197]: Düstûr-ı ekrem müşîr-i efham nizâmü'l-âlem nâzımu manâzımı'l-ümem enîsü'd-devleti'l-kāhire celîsü's-saltanati'z-zâhire müdebbirü umûri'-l-cumhûr bi'r-re'yi's-sâib mütemmimü mehâmmi'l-enâm bi'l-fikri's-sâkıb müessisü bünyâni'[198] d-devleti ve'l-ikbâl muhassısu erkâni's-saltanati[199] ve'l-iclâl el-mahfûfu bi-sunûfi'l-avâtıfı'l-Meliki'l-a'lâ vezîria'zam edâmallahü te`âlâ iclâlehû.

Sâir vüzerâya bir mıkdâr[200] nâkıs[201] yazıla.

Ve **müftî efendiye** ve **hoca efendiye** ve **kadı`askerlere** böyle yazıla: A'lemü'l-ulemâi'l-mütebahhirîn efżalü'l-fużalâi'l-müteverri'în yenbû'ul-fazl ve'l-yakîn vârisü ulûmi'l-enbiyâ ve'l-mürselîn keşşâfü'l-müşkilâti dîniyye ve sahhâhu müte`allıkāti'l-yakîniyye[202] keşşâfu rümûzi'd-dekāyık hallâlu müşkilâti'l-halâyık[203] şeyhülislâm ve'l-müslimîn müfti-i enâmi'l-mü'minîn el-müstağnî ani't-tavsîf ve't-tebyîn, hocam mevlânâ ve evlâna[204] Mehemmed edâmallâhü fezâiluhû. Ve[205] hidmet-i fetvâda olan mevlânâ Bedreddin edâmallâhü te`âlâ fezâiluhû.

Ve **defterdârlarıma** cânib-i Dîvân'dan böyle yazıla: İftihârü'l-ümerâ ve'l-ekâbir muhtârü'l-küberâ ve'l-efâhir müstecmi`ü'l-cemî`ü'l[206] -ma`âlî ve'l-mefâhir (283a) zü'l-kadri'l-etemmi ve's-sadri'l-ekrem el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'l-Bârî hızâne-i âmiremin defterdarı ... dâmet ma`âlîhî.

---

196 ve cümle ... yazıla *TE*: böyle yazıla cümleye elkāb *BV*
197 vezîria`zama *BV*: vezîria`zam *TE*
198 bünyâni *BV*: cenâbi *TE*
199 saltanati *TE*: sa'âdeti *BV*
200 mıkdâr *TE*: fıkra *BV*
201 nâkıs *TE*: eksük *BV*
202 yakîniyye *BV*: ta`ayyüniyye *TE*
203 halayık *BV*: hakāyık *TE*
204 ve evlâna *BV*: -*TE*
205 ve *TE*: -*BV*
206 cemî`ü'l *BV*: hazin -*TE*

Ve **cânib-i mâliyyeden** böyle yazıla: Kıdvetü erbâbi'l-`izzi ve'l-ikbâl umdetü ashâbi'l-kadr ve'l-iclâl câmiu vücûhi'l-emvâl âmirü'l-hazâyin[207] bi-ahseni'l-a'mâl el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'l-a'lâ hızâne-i âmirem defterdarı ... dâmet ma`âlîhî.

Ve **beğlerbeğilere** böyle yazıla: Emîrü'l-ümerâi'l-kirâm kebîrü'l-küberâi'l-fihâm zü'l-kadri ve'l-ihtirâm sâhibü'l-`izzi ve'l-ihtişâm el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'l-a'lâ[208] Karaman[209] beğlerbeğisi ... dâme iḳbâluhû.

Ve **sancak beğlerine** böyle yazıla: Kıdvetü'l-ümerâi'l-kirâm umdetü'l-küberâi'l-fiham zü'l-kadr ve'l-ihtirâm sâhibü'l-`izzi ve'l-ihtişâm el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'l-allâm[210] sancağı beği ... dâme izzuhû[211].

Ve **yeniçeri ağasına** ve sâir[212] **özengi ağalarına** böyle yazıla[213]: İftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim câmi'ü'l-mehâmid ve'l-mekârim el-muhtassu bi-mezîdi inayeti Meliki'd-dâim ... dâme mecduhû[214].

Ve beş[215] yüz akça **taht kadılarına** böyle yazıla: Akżâ kużâtü'l-müslimîn evlâ vülâtü'l-muvahhidîn ma`denü'l-fazl ve'l-yakîn hüccetü'l-Hakk ale'l-halk ecma'în[216] vârisü ulûmi'l-enbiyâ ve'l-mürselîn[217] el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'l-Mu'în mevlânâ kadı ... zîdet feżâiluhû[218].

---

207 hazâyin BV : hazîn *TE*
208 a'lâ *BV*: allâm *TE*
209 Karaman *TE*: -*BV*
210 sâhibü'l-izzi ... Meliki'l-allâm *TE*: -*BV*
211 sancağı beği dâme izzuhû *BV*:-*TE*
212 ve yeniçeri ... sâir *TE*: -*BV*
213 böyle yazıla *TE*: - *TE*
214 dâme mecduhû *BV*: -*TE*
215 beş *BV*: ve beşer *TE*
216 hüccetü'l- ... ecma`în *BV*:-*TE*
217 mürselîn *BV*: + hüccetü'l-Hakk ale'l-halk ecma`în *TE*
218 mevlâna kadı, zîdet feżâiluhû *BV*: -*TE*

Sahn ve Dâhil müderrislerine[219]: İftihârü'l-ulemâi'l-muhakkıkîn muhtârü'l-fużalâi'l-müdakkıkîn yenbûü'l-fazl ve'l-yakîn vârisü ulûmi'l-enbiyâ ve'l-mürselîn el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'l-Mu'în[220] Sahn müderrislerinden mevlânâ... zîdet feżâiluhû[221] yazıla[222].

Ve yüz elli akça **kadılara**[223]: Kıdvetü'l-kużât ve'l-hükkâm ma`denü'l-fazl ve'l-kelâm[224] mümeyyizü'l-halâl ani'l-harâm mevlânâ ... kadısı zîde fażluhû[225] yazıla.

Anlardan aşağa kadılara[226] bir fıkra eksük yazıla.

Ve[227] **şehr emînine** ve **defter emînine** ve[228] **reîsülküttâba** böyle yazıla: İftihârü'l-e'âlî ve'l-e`âzım muhtârü'l-ahâlî ve'l-ekârim el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'd-dâim... dâme mecduhû[229] yazıla.

Ve **çavuşlara**[230]: Kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân ... çavuş zîde ḳadruhû[231] yazıla.

(283b) Ve **kâtiblere**: Kıdvetü erbâbi't-tahrîr ve'l-kalem ... zîde ḳadruhû[232] yazıla.

Ve sâhib-i saltanat olup itâ'at iden[233] **hâkimlere** -ki celîlü'l-kadr

---

219 ve Dâhil müderrislerine *BV*: monlalarına ve Dâhil monlalarına *TE*
220 Meliki'l-mu'în *TE*: müderrisîn *BV*
221 Sahn zîdet feżâilihû *BV*: - *TE*
222 yazıla *TE*: -*BV*
223 kadılara *TE*: + böyle yazıla *BV*
224 ve'l-hükkâm ... ve'l-kelâm *BV*: el-İslâm umdetü vülâti'l-enâm *TE*
225 mevlâna zîde fażluhû *BV*: -*TE*
226 kadılara *TE*: -*BV*
227 ve *TE*: -*BV*
228 defter emînine ve *BV*: -*TE*
229 dâme mecduhû *BV*: -*TE*
230 çavuşlara *BV*: + böyle yazıla *TE*
231 çavuş zîde ḳadruhû *BV*: -*TE*
232 ve'l-kalem zîde ḳadruhû *BV*: - *TE*
233 iden BV: -*TE* : + celîlü'l-kadr *TE*

olalar-[234] eğer memleketinde[235] sâhib-i sikke ve hutbe ise: Cenâb-ı emâret-me'âb uhuvvet-nisâb rif'at-iktisâb izzet-intisâb milkiyyü'l-fi'âl melekiyyü'l-hısâl el-mahfûfu bi-sunûfi avâtıfı'l-Meliki'l-allâm ... hâkimi dâmet ma'âlîhî tahiyyât-ı sâfiyât ve teslîmât-ı vâfiyât -ki mahz-ı inâyet-i pâdişâhîden sâdır olur- mütâla'a kılınduktan sonra ma'lûm ola ki, ve alâmet yazılmayup "siz" diyü hitâb oluna. Aşağasında, bâkī ve's-selam[236] yazıla.

Eğer **hutbe ve sikke sâhibi olmayup, lâkin vilâyetinin âbâ an-ced hâkimi ise**: Cenâb-ı emâret-me'âb eyâlet-nisâb bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'l-Allâm ... hâkimi dâme uluvvuhû tevkî'-i refî'-i humâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki, deyü hitâb olunup, aşağasında sâirlere yazıldığu gibi, şöyle bilesin alâmet-i şerîfe i'timâd kılasun deyü[237] yazıla.

Ve **oğlum şehzade** edâmallahu umrehûya[238] hüküm yazılmak lâzım gelse böyle yazıla: Ferzend-i ercmend, es'ad ü emced vâris-i mülk-i Süleymânî nûr-ı hadaka-i sultanî tâc-ı ru'ûsü's-selâtîn sâhibü'l-'izzi ve't-temkîn mahzu lûtfi'llahi'l-ekrem[239] oğlum Sultân Cem edâmallu bekāhû yazıla.

Ve **monlazâdelere** ve **paşazâdelere**: Kıdvetü'l-mehâdîmi'l-kirâm umdetü'l-mefâhîmi'l[240]-izâm ve'l-fihâm[241] yazıla.

Ve[242] sultânlardan olan **havâtîn-i muhteremeden**[243] birisine[244]

---

234 ki ... olalar *BV* : -*TE*

235 memleketinde *BV* : memleketde *TE*

236 cenâb-ı emâret-me'âb ... ve's-selâm *BV* : uhuvvet-me'âb *TE*

237 Eğer hutbe ... kılasun diyü *BV* : eğer vilâyetin âbâ an-ced hâkimi ise, hutbe ve sikke sâhibi değil ise emâret-me'âb *TE*

238 umrehû ya *BV* : umrehû *TE*

239 ekrem *BV* : kiram *TE*

240 mefâhîmi *BV* : ma'âzîmi *TE*

241 ve'l-fihâm *BV* : -*TE*

242 ve *BV* : + havâtînden *TE*

243 olan ... muhteremeden *BV* : - *TE*

244 birisine BV : birine TE

hüküm yazılmak lâzım gelse[245]: İffet-penâh-i sütret ve izzet-câh-ı devlet[246], dürretü dürci's-selâtîn, gurretü burci'l-havâḳîn, el-afîfetü'r-refî'ati'l-masûnati'l-mükerreme, ve'ş-şerîfetü'l-azîzeti'l-muhteremeti'l-mu'azzama[247], seyyidetü'l[248]-havâtîn, a'zamu benâti's-selâtîn kızım ... sultân veyâhud[249] oğlum Sultân Mahmûd[250] kızı Âyişe[251] dâmet ismetuhâ diyü yazıla.

Temmeti'l-Kānûni'l-Osmâniyye[252].

245 gelse *BV*: + böyle yazıla *TE*
246 devlet *TE*: -*BV*
247 havâkîn ... muhteremetü'l-mu'azzama *BV*: -*TE*
248 seyyidetü'l *BV*: seyyidü'l *TE*
249 kızım ... sultân veyâhud *BV*: - *TE*
250 Mahmûd *TE*: -*BV*
251 Âyişe *TE*: -*BV*
252 temmeti'l ... Osmâniyye *BV*: temme el-kitâb bi-avni'llâhi'l-Meliki'l-Vehhâb. Tahrîren fî zilhicce eş-şerîfe sene 1029 *TE*

İNDEKS

A

abd-i hakîr, 3, 4
acemiler, 15
âdet-i ağnâm, 20
ağalar, 5, 6, 7, 8, 11
ağır sancaklar, 21
ahâlî, 5
ahkâm, 9; ... buyurulmak, 9
ahvâl-i cerâyim, 4, 19
ahvâl-i saltanat, 14
akça, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 24
akçalık, 5
alâmet, 25; ...-i şerîfe, 25
alay beği, 16
alay beğleri, 12
arz, 7, 13, 14; ... itmek, 7; ... odası, 15
arza girme, 15
arzlar, 13
Âstâne, 6, 8; ...-i sa`âdet, 5
astar, 14
a`şâr, 21
ata, 3
a`yân ü ekâbir, 4, 5
Ayasofya medresesi, 11
âyid, 4
âyide, 20, 21
âyîn, 15
Âyişe, Sultan Mahmud kızı, 26
azl ü nasb, 9, 10

B

bağçe, 16
baş, 6, 7; ... yarığı, 19
başdefterdâr, 8, 9, 10, 16, 20
bayramlar, 16
Bedreddin, müftî, 22
beğ, 5
beğler, 5, 8, 17; ...zinciri, 19
beğlerbeği, 7, 8; ...oğulları, 12
beğlerbeğiler, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 17, 20, 23
beğlerbeğilik, 6, 7, 21; ... hükmü, 7
beğlik, 7, 8
benâtü's-selâtîn, 26
bikr, 21
bilâ-arz, 13
bilâdü'r-Rûm, 3
bostancı, 16
bostancıbaşı, 16
bostancılar, 16
bölüğe çıkma, 16
bölük ağaları, 6, 13, 21
bölük ağası, 15
buyuruldu, 9

C

cebecibaşı, 6, 21
Cem Sultan, 25
cem`iyyet-i âlî, 5
cenâb-ı emâret-me'âb, 25
cenâb-ı şerîf, 15, 17, 21
cerâyim, 4, 19
cerîme, 19
ceyb harclığı, 17
cihât, 13

Ç

çakırcıbaşı, 6
çâşnigîr, 16
çâşnigîrbaşı, 6, 15
çâşnigîrler, 11
çatma, 18
çavuş, 11, 19, 24; ... oğulları, 12
çavuşbaşı, 6, 8, 15, 21
çavuşlar, 11, 16, 24
çavuşluk, 13
çıkmak, 15
çuka, 14
çukadâr, 15

D

da`âvî hükmü, 9
Dâhil monlaları, 12, 24
Dâhil müderrisi, 7, 11, 24
Dârüssa`âdet ağaları, 8
Dârü's-saltanat, 4; ... kadısı, 7, 11
dede, 3
defter emîni, 10, 13, 24
defter kethudâları, 12
defter kethudâlığı, 11
defter kethudâsı, 11
defterdâr, 5, 10, 13
defterdârlar, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 16, 17, 28, 19, 20, 21, 22; ... buyuruldusu, 9
defterdârlık, 10, 12
defterhâne, 18; ... kâtibleri, 17
dergâh, 3
develer, 17
devlet, 3; ... -i pâdişâhî, 6
dîn, 3; ... ü devlet, 3
Dîvân, 5, 8, 10, 15, 16, 17, 22; ... -ı âlî, 6; ... -ı humâyûn, 4, 6, 8
dülbend oğlanı, 15
dümen dutma, 16
düstûr-ı ekrem, 22

E

ebnâ-yı mevâlî-i izâm, 12
ecdâd-i izâm, 4, 17
ehl-i Dîvân, 5
ehl-i tîmâr subaşıları, 19
ehl ü ıyâl, 17
ehl-i mansıb, 4, 16, 17, 19
ekâbir, 5
ekmek, 6
el öpme, 16, 17
elkāb, 6, 22

elkablar, 19
emânet, 21
emâret-me'âb, 25
emîrü'l-ümerâ, 23
emn ü emân, 3
emvâl, 21, 23
erbâb-ı tîmâr, 16
erkân ü saltanat, 22
eski, 11
Eşrefü'n-nebiyyîn, 3
etmek, 6
evlâd, 10, 18, 21; ... –ı kirâm, 3, 14
evrâk-ı kavâ`id-i sultânî, 3
eyâlet-nisâb, 25

F

Fâtih, 3
felek-rif`at, 3
fermân-ı âlî, 4
ferzend-i ercmend, 25
fetvâ hizmeti, 22
filori, 17
fuhş ile söğme, 19
fütûhât, 4

G

göz çıkma, 19

H

haber, 15
hâce, 17; ... makāmı, 10
hâkān, 3
hâkim, 25
hâkimler, 24
hakk-ı imzâ, 21
hakk-ı kitâbet, 21
halâl, 24
halîfetu'llâh, 3,
harac, 20
harâm, 24
harem, 19
Hâric medresesi, 11
hâs, 19, 20
Has Oda, 15; ... oğlanı, 15, 18
haslar, 21
hatt-ı humâyûn, 3
havâḳîn, 26
havâss-ı humâyûn, 21; ... ... a`şârı, 21; ... ... kurâsı, 19
havâtîn, 26; ... -i muhtereme, 25
hazâyin, 23
hazîne, 9, 18, 20; ... -i âmire, 13, 21
hazîne kâtibi, 11
hazîne oğlanı, 16
hazînedarbaşı, 7
hıl`at, 6; ... -i fâhire, 13
hızâne-i âmire defterdârı, 22, 23
hidmet-i fetvâ, 22
hidmetkâr, 8
hidmetkârlar, 9
hilâfet, 3
hisse, 21
hitâb, 25

hoca, 5, 16; ... efendi, 22; ... ... oğulları, 22
huddâm, 10
hurşîd-menzilet, 3
hutbe, 25; ... sâhibi, 25
hüccet, 21
hüccetü'l-hak, 23
hüküm, 25, 26
hükkâm, 24

I

ıslâh, 14
ıstılâh u ibâret, 4
ıyâl, 17
ıyd, 17

İ

iç halkı, 7
iç- il, 12
ihtiyâr, 7
iltizâm, 21
imzâ, 21
inşâ, 4
îrâd u masraf, 13

K

kadı, 12, 23
kadı`asker, 11; ... oğulları, 12
kadı`askerler, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 21, 22; ... buyuruldusu, 9
kadılar, 7, 11, 12, 16, 24
kaftan, 10, 17, 18
kalem, 24
kan, 19
kânûn, 3, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 17; ...-ı hikmet
Kânûnnâme, 3, 4
Kânûnnâme-i Âl-i Osman, 3
kânûnü'l-Osmâniyye, 26
kapu ağası, 7, 15
kapucubaşı, 6, 8, 16
kapucubaşılar, 5, 21
kapucular kethudâsı, 6, 8, 15, 21
Karaman beğlerbeğisi, 23
karındaşlar, 18
katır, 17
katırlar, 17
kâtib, 17; ... tîmârı, 11, 19
kâtibler, 11, 16, 24
kâtiblik, 13
katl, 18
kavânîn-i Hâkânî, 3
kavânîn-i mażbûta, 4
kayık, 16
kelâm, 24
kesr-i mîzân, 21
kethudâ, 12, 15
kısmet-i emvâl, 21
kışlık, 6
kızlarım evlâdı, 21
kilâr oğlanı, 16
kilârcıbaşı, 7, 16
kitâbet, 21

kol kırılma, 19
kol ufatma, 19
Kostantaniyye, 4
kurâ, 19
kużât, 7, 21, 24; ... ü'l-müslimîn, 23
kürek çekme, 16
küttâb, 9, 16, 21; ... merâtibi, 10

L

lalalar, 6
Leyszâde, 3
Lisân-ı pâdişâh, 4

M

Mahmûd, sultân, 26
mahrûsa-i uzmâ, İstanbul, 4
mahsûlât, 19
makām-ı mevleviyyet, 12
mâl, 5, 9, 13; ... deftardârı, 11; ... defterdârları, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 20; ... defterdârlığı, 7, 8, 12
mâliyye, 23
mansıb, 4, 8, 12, 16, 17, 19
maslahat, 8
masraf, 13
ma`zûl beğler, 8
ma`zûl beğlerbeğiler, 8
mecma-ı ahâlî, 5
medâris-i âliye, 11. bk. Sahn
medîne-i kübrâ, İstanbul, 4
medrese, 11
Mefhar-i mevcûdât, 3
megāzî, 3
Mehemmed, II. Mehmed'in hocası, 22
Mehemmed Hân, Çelebi, 4
Mehemmed Hân, Fatih, 4
Mehemmed b. Mustafa, Leyszâde, 3
memâlik-i mahrûsa, 6
memleket, 25
merâtib-i a`yân, 5
mertebe, 5
mesâlih, 15
mevâli-i izâm, 12
mevleviyyet, 12
mîr-i alem, 5, 6, 8, 11
mîrâhûr, 5, 6, 21; ...-ı sânî, 6
mîrî subaşıları, 19
mîzân, 21
monla, 11, 24
monlazâdeler, 25
muallim-i sultân, 5
muhâsebeci, 11, 17
mukābeleci, 10
mukāta`acı, 10, 11
Murâd Hân, Fatih'in babası, 4
mutasarrıf, 12
mücevveze, 9
müderris, 12, 13, 16
müderrisîn, 24
müderrisler, 7
müftî, 5; ... efendi, 22; ... ... oğulları, 12
müfti'l-enâm, 16

mühr-i şerîf, 18
mühürlenmek, 18
mülâzım, 11, 13
mürselîn, 23, 24
müşâvere, 9
müşîr-i efham, 22
müteferrika, 11, 12; 15, 16
mülk-i Süleymânî, 25
mütekâ`id, 20

N

nâme, 7
nasb, 9, 10
nazm u inşâ, 4
nâzır, 5, 9
nefer, 8
nikâh, 21
nişâncı, 6, 7, 8, 9, 16; ... oğulları, 12
nişâncılık, 7, 12
nizâm-ı âlem, 18
nizâm u intizâm-ı âlem, 3
nizâmü'l-âlem, 22

O

odabaşı, 7, 15
oda oğlanı, 16
oda oğlanları, 15
odun bahâ, 21
oğlum şehzâde, 25
otluk, 21

Ö

özengi ağaları, 5, 7, 23
özengi ağalığı, 8

P

pabuç, 18
pâdişâh, 4
paşazâdeler, 25
pâye, 10, 13
perde, 15
pes-i perde, 15
peykbaşı, 17
pîşkeş, 20, 21

R

re'îs, 5; ... kâtibleri, 10, 11, 16
re`îsülküttâb, 7, 8, 10, 13, 24
re'y-i münîr, 4
rikâb-ı humâyûn, 7, 13, 15, 17, 20
rikâbdâr, 15
Rum, bilâdı, 3
Rumeli, 11; ... beğlerbeğiliği, 9
ruznâmeci, 10, 17

S

sa`âdetlü, 4
sadr, 6
sâhib-i arz, 7

sâhib-i saltanat, 24
sâhib-i sikke, 25
Sahn monlası oğulları, 12
Sahn monlaları, 11
Sahn müderrisi, 7, 24
Sahn müderrisleri, 12
sâliyâne, 20
saltanat, 3, 4, 18, 20
sancağa çıkma, 8
sancak, 7, 12, 14; ... beği, 7; ... ... oğulları, 12; ... beğileri, 5, 6, 7, 9, 11, 20, 23; ... hükmü, 8
sarây-ı âmire, 7
sefer, 17
selâm çavuşu, 9
selâtîn, 13, 25; ... -i cihân, 4; ... -i izâm, 4
serbest tîmâr, 11
serdâr-ı ulemâ, 5
serîr-i saltanat, 4
Server-i kâinât, 3
seyyib, 21
seyyidetü'l-havâtîn, 26
sicil, 21
sikke, 25; ... sâhibi, 25
silâhdâr, 15, 16
silâhdârlar ağası, 6
sille çalma, 15
sipâhi oğlanları ağası, 6
sipâhiler kâtibi, 10, 17
sipâhlık, 13
sipihr-temkîn, 3
sobraman çukası, 14
solakbaşı, 17
söğme, 19
subaşılar, 19
suffa-i Dîvân-ı âlî, 6
sultân, 3
Sultân Cem, 25
Sultân Mahmud, 26
sultân-ı selâtîn-i cihân, 3
sultânî, 25
sultânlar, 25
Sultânü'l-mürselîn, 3
sûret-i sicil, 21
sünnet-i şerî`at-i şerîfe, 3

Ş

şâhzâde hocası oğlu, 12
şâhzâde lalaları, 6
şehinşâh, 3
şehr emîni, 10, 12, 13, 21, 24
şehzâde, 25
şer`, 19; ... –i mübîn, 3; ... –i şerîf, 9
şeyhülislâm, 5, 22

T

ta`âm, 8, 16; ... yimek, 17
tâc, 25
tahrîr, 24
taht, 16; ... kadıları, 7, 23
taht kadısı oğulları, 12
takye, 18

taşra, 6, 15
ta`zîr, 19
tecvîz, 18
tekā`üd, 20
tertîb ü âyîn, 4, 15
tevkî, 25
tevkî`î, 3
tezkireci, 10
tîmâr, 12, 13, 16; ... defterdârlığı, 11; ... müteferrikası, 11
tîmârlar, 19
topçubaşı, 6, 21
tuğra-yı garrâ, 4
tuğra-yı şerîf, 9

U

uhuvvet-nisâb, 25
ulemâ, 5, 18, 22, 24
ulûfe, 10, 12, 16, 21; ... müteferrikaları, 11
ulûfeli müteferrika, 11
ulûmü'l-enbiyâ, 23, 24
umûr-ı âlem, 9
umûr-ı mahfiyye, 9
umûr-ı mu`azzama, 19
umûr-ı saltanat, 9, 15

Ü

ümenâ, 21
ümerâ, 5, 7, 22
üsküflü yürütmek, 9
üst kaftanı, 10

V

vâris-i mülk-i Süleymânî, 25
vârisü ulûmi'l-enbiyâ, 22
vekîl, 9; ... -i mutlak, 5
vezîr, 8, 9; ... -i sânî, 9
vezîria'zam, 5, 8, 9, 13, 18, 20, 22; ... buyuruldusu, 9; ... oğulları, 12
vilâyet, 25
vizâret, 6
vülâtü'l-muvahhidîn, 23
vüzerâ, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22; ... oğulları, 12

Y

yaka akçası, 14
yayabaşılar, 14
yazlık, 6
yeniçeri ağası, 5, 6, 7, 21, 23
yeniçeri kâtibi, 10, 17
yeniçeri tâifesi, 14
yoldaşlar, 8
yük, 21

Z

zahîreler, 17
za`îm, 16; ... müteferrikası, 16
ze`âmet, 12, 13, 14
zirâ, 14

LÜGATÇE

(Kelime ve terimlerin sadece metinde geçen anlamlarının verilmesine özen gösterilmiş; kelimeler düz, terimler koyu yazılmıştır)

A

âbâ an-ced, dededen babalara

abd-i hakîr, âdî, aşağı kul, tevazu ifadesi

acemi, merkez kapıkulu ocaklarına asker yetiştiren Acemi Ocağı eri

âdem, kişi, adam

âdet-i ağnâm, küçükbaş hayvanlardan alınan vergi

âfâk, görüş sınırları, ufukları

afîfe, namuslu kadın

ağa, daha ziyade saray teşkilâtında ve askerî birimlerde kullanılan unvan

ağır sancak, geliri yüksek, büyük sancak

âhar, başka, diğer

ahkâm, hükümler, emirler

ahsenü'l-âmâl, amellerin en güzeli

ahvâl-i cerâyim, suç halleri, suç durumu

ahvâl-i saltanat, devlet işleri

akça, gümüş para birimi

akrân, eş ve benzer olanlar, yaşıtlar

akżâ, fıkıhta en bilgili olan

alâmet, işaret, nişan

alay beği, timarlı sipahi kumandanlarından biri

a`lemü'l-ulemâi'l-mütebahhirîn, müdakkik âlimlerin en bilgini

âlî, yüce, yüksek

allâm, çok bilen, bilgin, Allah'ın sıfatlarından

âmirü'l-hazâyin, hazinelerin âmiri

ani't-tavsîf, nitelenmekten

arz, devlet işleriyle ilgili olarak padişaha sözlü veya yazılı bilgi sunma

arza girme, Dîvân toplantılarından sonra bilgi sunmak üzere padişahın huzuruna çıkma

ashâbü'l-kadr, i'tibâr sahipleri

Âstâne, İstanbul

a'şâr, mahsulden alınan onda bir vergisi

avâtıf, sevgiler, iyilikseverlikler

a'yân, ileri gelenler

âyid, **âyide**, gelir, kazanç, kâr

âyîn, tören, merasim

a'zam, en büyük

azîm, azîme, büyük

azîz, azîze, muhterem, sayın, izzet sahibi

azl, görevden alma

B

bâb, bölüm

ba'de zâlik, bundan sonra

bast, açma, yayma

beğ, taşrada görevli mülkî ve askerî görevliler ile yüksek rütbeli devlet adamlarının oğullarının unvanı, bey

beğlerbeği, eyalet valisinin unvanı

benâtü's-selâtîn, padişah kızları

bî-gayet, sonsuz

bikr, dokunulmamış, evlenmemiş kız

bilâ-arz, arz edilmeksizin, izin almaksızın

bilâd, beldeler, şehirler

bi'l-fikri's-sâkıb, delici, parlak fikriyle, düşüncesiyle

bilgil, bil

bi'r-re'yi's-sâib, yanlışsız, doğru fikriyle

bostancı, saray görevlilerinden bir zümrenin adı

bostancıbaşı, bostancıların âmiri

bölüğe çıkma, yeniçerilerin veya diğer yaya kapıkulu askerlerinin kapıkulu süvari bölüklerine verilmesi

bölük ağası, kapıkulu süvari bölüğü âmiri

buyuruldu, başta veziriâzam olmak üzere yüksek rütbeli devlet adamlarının çıkardıkları yazılı emir

bünyân, yapı, bina

C

câmi, toplayıcı, toplayan

cânib, yön, taraf

cebecibaşı, yaya kapıkulu ocaklarından silâh imâl ve bakımıyla uğraşan cebecilerin âmiri

celîlü'l-kadr, kadri kıymeti yüce

celîs, oturan, cülûs eden

cemîü'l-ma'âlî, yücelikler ve şereflerin hepsi

cerâyim, suçlar

cerîme, suç

ceyb harçlığı, padişahın gelirleri, cep harçlığı

cihât, vakıf hizmetleri için belirlenmiş hizmetler ve ücretler

cümle, bütün, hep

Ç

çakırcıbaşı, padişahın av işleriyle uğraşan saray görevlilerinin âmiri

çâşnigîr, padişah sofrasına nezâret eden saray görevlileri

çâşnigîrbaşı, çaşnigirlerin âmiri

çatma, bir tür döşemelik kumaş

çavuş, saray hizmetlilerinden bir zümre, askerî rütbe

çavuşbaşı, çavuşların âmiri

çıkma, saray hizmetlilerinden dış hizmete tayin, acemilerin yeniçeri olması

çuka, sık ve kalın dokunmuş yün kumaş

çukadâr, Enderûn denilen saray okulunun en itibarlı sınıfı olan Has Oda'nın ileri gelenlerinden

D

da`âvî, davalar

dâhil, giren

Dâhil, medreselerde derece

dârüssâdet ağaları, padişah sarayında harem kısmını âmiri

Dârüssaltanat, İstanbul

defter emîni, defterhânenin âmiri

defter kethudâsı, dirliklere bölünmüş mîrî topraklarda zeâmet işleriyle meşgul görevli

defterdâr, maliye teşkilâtının başı

defterhâne, arazi ve dirlik kayıtlarıyla ilgili defterlerin saklandığı yer

dergâh, büyük kapı, devlet kapısı

dîn-i metîn, sağlam din

Dîvân, devlet yönetiminde en önemli karar organı

dülbend oğlanı, Enderûn denilen saray okulunun en itibarlı koğuşu olan Has Oda'nın ileri gelenlerinden

dürc, kutu, hokka

dürre, büyük inci tanesi

düstûr-ı ekrem, veziriâzam ve vezirlerin unvanı

E

e`âlî, pek yüksek olanlar, şeref sahibi kimseler

ebedü'l-âbâd, sonsuzluklar

ebnây-ı mevâlî-i izâm, yüksek rütbeli kadıların oğulları

ecdâd-ı izâm, büyük atalar

ecma`în, hepsi, cümlesi, tamamı

efżalü'l-fużalâi'l-müteverri`în, dindar ve faziletli kişilerin en erdemlisi

ehl-i Dîvân, Dîvân üyeleri

ehl-i mansıb, makam, mevki sahibi

ehl-i tîmâr, timar tasarruf eden sipahi

ekâbir, büyükler

ekall, en az, en aşağı

ekârim, en cömert ve âlîcenap olanlar

elkāb, resmî vesikalarda muhatabın sıfatlarının verildiği hitap cümlesi

emâcid, haysiyet ve şeref sahipleri

emân, korkusuzluk, güven, aman

emânet, emînlik, devlet dairelerinden bazılarının adı

emâsil, itibarlı kimseler, akranlar

emced, en haysiyetli, şerefli

emîrü'l-ümerâ, beylerbeyi

emn, güven, emniyet

emn ü emân, güvenlik, eminlik

emvâl, mallar

enâm, bütün mahluklar, halk, insanlar

enbiyâ, peygamberler

enîs, dost, arkadaş

enzâr, nazarlar, gözler

erbâbi'l-izzi ve'l-ikbâl, izzet, kıymet ve mutluluk sahibi

erbâb-ı tîmâr, timar tasarruf edenler, timar sahipleri

erkânü's-saltanat, saltanatın rükünleri, temelleri; devlet ileri gelenleri

es`ad, en hayırlı, en mutlu

eski, kıdemli

eşrefü'n-nebiyyîn, peygamberlerin en şereflisi

etmek, ekmek

evlâ, daha iyi, daha lâyık

evlâd-ı kirâm, temiz, soylu oğullar

evrâk, yapraklar, varaklar

eyyâm, günler

F

fa``âl, çok çalışan, gayretli

fâhir, fâhire, şanlı, değerli

fazl, fazilet, erdem

felek-rif`at, felek gibi yüce

ferâgat, vaz geçme

fermân-ı celîl, yüce emir, padişah fermanı

ferzend-i ercmend, şerefli, haysiyetli, seçkin oğul

fetvâ hizmeti, müftülük görevi

fihâm, büyük nüfûz ve itibar sahipleri

filori, önceleri Floransa'da basılan, daha sonra bütün Batı menşeli altın paraların genel adı

fuhş, evlilik dışı cinsel ilişki, din ve ahlak dışı her türlü davranış, aşırılık, fuhuş

fużalâ, faziletli kişiler

fütûhât, fetihler

G

gerdûn-vakar, felek gibi ağırbaşlı

gurre, parlaklık, aklık, beyazlık

H

hâce, hoca efendi, devlet teşkilâtında bir rütbe

hadaka, göz bebeği

hâkān, padişah unvanlarından biri

hâkim, bir yerin idarecisi, beyi

hakk-ı imzâ, imza hakkı, ücreti

hakk-ı kitâbet, yazma hakkı, ücreti

halîfetu'llah, Allah'ın halifesi, vekili

hâliyâ, şimdiki halde, hâlen

halk, yaratma

hall ü akd, iş bitirme

hallâl, mesele çözücü, halledici

harac, gayrı müslimlerden alınan toprak vergisi

hâric, çıkan

Hâric, medreselerde derece

Hâs, başta padişah olmak üzere hânedan mensuplarına ve yüksek rütbeli devlet görevlilerine verilen dirliğin adı

Hâs Oda, Enderûn denilen saray okulunun en yüksek dereceli koğuşu

Hatt-ı humâyûn, padişahın yazılı emri, ferman

havâkîn, hakanlar, bk. Hâkan

havâss-ı humâyûn, padişah hasları. Bk. Hâs

havâtîn, hâtunlar, hânedâna mensup kadınlar

hazâyin, hazineler

hazîne, devlet parasının saklandığı yer

hazîne oğlanı, devlet hazinesi çalışanı

hazînedârbaşı, Enderûn koğuşlarından Hazîne Odası'nın âmiri

hıl'at, padişah tarafından verilen şeref elbisesi, kaftan

Hızâne-i Âmire, devlet hazinesi

hidmetkâr, hizmet eden, hizmetli

hikmet-makrûn, hikmetli

Hilâfet, halifelik

huddâm, hizmetliler

Humâyûn, padişaha mahsus, hükümdâra âit

hurde, küçük, ufak

hurşîd, güneş

hurşîd-menzilet, güneş gibi yüce

hüccet, şer'î mahkemelerce düzenlenen hukukî belge, senet

hüküm, emir, fermân

hükkâm, hakimler

I

ıslâh, iyileştirme, düzeltme

ıstılâh, tabir, terim

ıyâl, kadın, eş, aile

ıyd, bayram

İ

ibâret, cümle, paragraf, ibare

iclâl, büyüklük

İç halkı, saray mensupları, çalışanları

İç-halkı, İstanbul, Edirne ve Bursa gibi merkezler

iffet, namus, temizlik

iftihâr, öğünme, şan, şeref

ihtirâm, hürmet, saygı

ihtişâm, büyüklük, görkem, tantana

ihtiyâr, seçilmiş, yaşlı

ikbâl, baht, mutluluk, kader, kısmet

İltizâm, devlete ait vergi gelirlerinin bir bedel karşılığında kişiler verilmesi

inâyet, yardım

inşâ, kaleme alma, yazma

îrâd, gelir

istihdâm, çalıştırma

istikbâl, karşılama

iştihâr, ünlü olma, şöhret

i`timâd, güvenme, dayanma

K

kabz, tutma, elde etme, alma

kadı, her türlü hukukî davalara bakan kişi, hakim, yargıç

kadı`asker, ilmiye sınıfının Dîvân üyesi yüksek rütbeli görevlisi, kazasker

kadr, kıymet

kafâdâr, kafaca uyumlu, arkadaş

kâhir, kâhire, kahredici, yok edici

kâm-rân, bahtiyar, mutlu

kangısı, hangisi

kānûn, uyulması gereken kurallar; örf, gelenek

kānûnnâme, uyulması gereken kuralların toplandığı mecmua, kanun kitabı

Kānûnnâme-i Âl-i Osman, Osman oğullarının kanun kitabı

kānûnü'l-Osmâniyye, Osmanlı kanunu, töresi

kapu ağası, sarayın en ileri gelen görevlilerinden, hadım ağalarının başı, dârüssaâde ağası

kapucubaşı, padişah sarayının kapılarında görevli kapıcıların âmiri

kapucular kethudâsı, saray kapılarında görevli kapıcı ve kapıcıbaşıların en büyük âmiri

karındaşlar, kardeşler

karîb, yakın

katl, öldürme

kavâid, kaideler, kurallar

kavânîn-i hâkānî, padişah kanunları

kavânîn-i mazbûta, hatırda tutulmuş, ele geçirilmiş, muhafazalı, sağlam kanunlar

kebîrü'l-küberâ, büyüklerin büyüğü

kelâm, söz

kesîrü't-taksîr, kusuru çok, kusurlu

kesr-i mîzân, ölçüyü bozma

keşşâf, keşfeden, sırları çözen

kethudâ, çeşitli devlet hizmetlerinde kullanılan bir unvan

kezâlik, aynı şekilde

kıdve, kendisine uyulup ardından gidilen kimse, reis

kısmet-i emvâl, malların paylaşılması

kilâr oğlanı, sarayın mutfak işleriyle meşgul kiler koğuşu çalışanı

kilârcıbaşı, Enderûn koğuşlarından Kilar Odası'nın âmiri

kitâbet, yazma, kurallara uygun olarak yazıya geçirme
kurâ, köyler
kużât, kadılar
küttâb, kâtibler

L

lala, şehzâdelerin yetişmeleriyle meşgul olan kişi
lisân, dil

M

ma`denü'l-fazl, fazilet madeni, erdem kaynağı
mahfûf, zarar görmemesi için etrafı çevrilmiş
mahmiyye, büyük şehir
mahrûsa-i uzmâ, İstanbul
mahsûlât, ürünler, mahsuller
mahâ, halis, katıksız, tam
makam-ı mevleviyyet, eyalet kadılığı makamı
ma`mûlün-bih, kendisiyle amel olunan, yürürlükte olan
manâzım, diziler, sıralar
mansıb, makam, mevki, memuriyet
ma`rûf, bilinen, malûm
maslahat, iş, husus, durum
masûn, masûna, sağlam, emin, korunmuş
matmah, göz dikilen şey
ma`zûl, görevden alınmış, azledilmiş
mecma`-i ahâlî, halkın toplandığı yer,
medâris-i âliye, yüksek dereceli medreseler, bk. Sahn
medîne-i kübrâ, büyük şehir, İstanbul
medrese, eğitim ve bilim kurumlarının genel adı
mefâhir, övünülecek, şeyler
mefhar-i mevcûdât, varlıkların gururu, Hz. Muhammed'in sıfatı
megāzî, gazâlar, din uğruna yapılan savaşlar
mehâdim, oğullar, mahdumlar
mehâmid, övgüler, medihler
mekârim, cömertlikler, keremler
me'kûlât, yiyecek şeyler
melekiyyü'l-hısâl, melek tabiatlı
melik, padişah
melikü'a`lâ, yüce padişah
Melikü'l-Bârî, yaratıcı Melik, Allah
Memâlik-i mahrûsa, Osmanlı ülkesi
merâtib, dereceler, mertebeler
merâtib-i a`yân, ileri gelenlerin mertebeleri, dereceleri
mesâlih, işler, maslahatlar
mevâlî-i izâm, yüksek rütbeli kadılar, eyalet kadıları
mevcûdât, varlıklar
mevlânâ, efendimiz
mevleviyet, eyalet kadılığı
meyt, ölü, meyyit

mezîd, attırma, çoğalma

mezkûr, anılan, zikredilen

mîr-i alem, saray görevlilerinden olup, saltanat sancaklarına bakan bölüklerin baş âmiri

mîrâhûr, saray ahırında çalışanların baş âmiri

mîrâhûr-ı sânî, saray ahırında çalışanların ikinci âmiri

mîrî, devlete ait

mîzân, ölçü, tartı

monla, yüksek rütbeli kadı, müderris

monlazâde, yüksek rütbeli kadıların oğlu

muallim-i sultân, padişah hocası

mu`âvenet, yardım

mu`azzam, mu`azzama, büyük, yüce, ulu

mufavvaż, sipariş olunmuş, birinin uhdesine verilmiş

muhakkıkîn, gerçeği arayan, araştırıcı (âlimler)

muhassıs, ayıran, tahsis eden

muhtârü'l-küberâ, büyük kişilerin seçilmişi

muhtassu, bir kişiye, bir şeye mahsus olan

mu`în, yardımcı

mukabeleci, kapıkulu askerlerinin maaş ve kayıtlarıyla ilgili hazine görevlisi

mukaddem, önce

mukāta`acı, hazineye ait gelirin bir bedelle iltizama verilmesi işlerini yürüten görevli

mutasarrıf, bir yeri idare yetkisi bulunan, tasarruf eden

mübîn, açık, apaçık

mücevveze, daha çok törenlerde giyilen bir kavuk türü

müdakkıkîn, inceleyen, tetkik eden (âlimler)

müdebbir, düşünceli, tedbirli

müderris, medrese hocası

müessis, kurucu

müftî, fetva veren, müftü, şeyhülislâm

müfti'l-enâm, şeyhülislâm

mühr-i şerîf, padişah mührü

mükerrem, mükerreme, saygıdeğer, aziz, muhterem

mülâzım, medreseden yeni mezun olanlar; müderris veya devlet memuru adayı, stajyer

mümeyyiz, ayıran, temyiz eden

müslimîn, müslümanlar

müstağnî, doygun, istiğna gösteren

müstefîd, faydalanan, istifade eden

müstehıkk, hak eden

müstecmi, toplayan

müşâvere, istişâre, danışma, görüşme

müşîr, mareşal

müşkilât-ı dîniyye, dinî güçlükler, zorluklar

müşkilâtü'l-halayık, insanların zorlukları

mütâla`a, okuma, inceleme

müte`allık, ilgili, dâir

müteferrika, imtiyazlı saray görevlilerinden bir sınıf

mütekâ`id, emekli

müyesser, kolay gelen, nasib

N

nâkıs, eksik, noksan

nâme, mektup

nasb, tayin, atama, dikme

nazm, dizme, tertip etme, kaleme alma

nâzır, bakan, gözeten, nezaret eden

nişâncı, padişah fermanlarının müsveddelerini hazırlayan ve tuğra çeken, örfî kanunları iyi bilen yüksek rütbeli devlet görevlisi, Divan-ı humâyun üyesi

nizâm-ı âlem, dünya düzeni

O

odabaşı, Yeniçeri ocağının küçük rütbeli subaylarından ???

oda oğlanı, padişah sarayında eğitim gören ve hizmet veren kişi

odun-bahâ, odun parası

olbir, öteki, öbür

otluk, otu bol olan veya ot konulan yer

Ö

özengi ağaları, padişahın en yakınında bulunma hakkına sahip saray ağaları ve askerî zabitler

P

paşazâde, paşa oğlu

pâye, rütbe, derece

pes-i perde, perde arkası

peykbaşı, saraya ait haber ve mektupları götürüp getiren peyklerin âmiri

pîşkeş, hediye

R

ref`, kaldırma

refî, yüksek

reîsülküttâb, Dîvân-ı hümâyun katiplerinin başı

re'y-i münîr, parlak fikir, düşünce

ri`âyet, gözetme, sayma

ri`âyeten, saygı göstererek

rikâb-ı humâyun, padişahın yakını ve maiyeti

rikâbdâr, Has Oda'nın, padişahın atının özengisini tutan yüksek rütbeli görevlilerinden

ru'us, reisler, başlar

rûy-i zemîn, yeryüzü

rûznâmeci, başdefterdârlığa bağlı hazine dairesinin âmiri olup devlet gelir ve giderleriyle ilgili görevli

rumûzü'd-dekayık, ince remizler

S

sâbıkā, daha önce

sâdır, çıkan

sadr, her şeyin önü, başı, oturulacak en iyi yer

safha, sahife, sayfa

sahhâh, düzeltici

sâhib-i arz, arz sahibi, padişaha doğrudan arz sunmaya yetkili kişi

sâhib-i saltanat, saltanat sahibi

sâhib-i sikke, kendi adına para basmaya yetkili kişi

Sahn monlaları, Sahn medresesi hocaları

Sahn monlası oğulları, Sahn-ı Semân müderrislerinin oğulları

salavât, Hz. Peygamber'e dualar

sâlis,üçüncü

sâliyâne, yılda bir alınan vergi

saltanat, padişahlık, hükümdarlık

sancağa çıkma, sancak beyliği görevine getirilme

sancak, kaza ile vilayet arasında bir idarî birim

sânî, ikinci

Sarây-ı Âmire, hükümdar sarayı

selâm çavuşu, Dîvân çavuşlarından olup, başlıca görevi törenlerde dua etmek olan görevli

selâtîn-i cihân, cihan sultanları

serbest tîmâr, şer`î vergisinden başka örfî vergisi de mutasarrıfına bırakılan timar çeşidi

serdâr-ı ulemâ, âlimlerin başı

serîr-i saltanat, saltanat sahibi

server, baş, reis

Server-i kâinât, kâinatın reisi, Hz. Peygamber

seyyib, dul kadın

seyyid, seyyide, efendi

seyyidetü'l-havâtîn, kadınların efendisi

sicil, resmî belgelerin yazıldığı ana defter, kütük

sikke, madenî para, akça

silâhdâr, Enderûn'un Has Oda koğuşunun ikinci büyük âmiri

sille vurma, ensesine vurma

sipâhi oğlanları, atlı kapıkulu askerleri

sipâhiler kâtibi, kapıkulu süvârilerinin maaş işlemlerini yapan görevlilerden biri

sipâhlık, atlı asker alma

sipihr-temkîn, sema gibi ağırbaşlı

sobraman çukası, bazı yeniçeri subaylarının giydiği yeşil renkli çuha çeşidi

solakbaşı, yeniçeri zümresinden solakların âmiri

söğme, küfretme

subaşı, bir şehrin inzibat işlerinden sorumlu görevli

suffa-i Dîvân-ı âlî, Divan-ı humâyun sofası

sultân, padişah, hükümdar

Sultânü'l-mürselîn, peygamberlerin sultanı, Hz. Muhammed

sultân-ı selâtîn-i cihân, dünya sultanlarının sultanı

Sultânü'l-mürselîn, Peygamberlerin sultanı, Hz. Muhammed

sunûf, sınıflar

sûret-i sicil, sicil sureti

sütret, iffet, namus, avret

Ş

şâhzâde, padişah oğlu, şehzâde

şehinşâh, büyük padişah

şehr emînî, devlete ait bina ve onarım işlerine bakan saray görevlisi

şehzâde, padişah oğlu

Şer`, İslâm hukuku, şeriat

şerîf, şerîfe, mübarek, şerefli

şeyh, reis, yaşlı adam

şeyhülislâm, en yüksek rütbeli dinî yetkili, ulemanın başı

T

ta`âm, yemek

tahiyyât, hayır dualar

tahrîr, yazma, kaydetme

taht, padişahın oturduğu koltuk, hükümdarlık makamı

taht kadısı, İstanbul, Edirne ve Bursa kadılarının unvanı

takye, başa giyilen başlık, takke

tasaddur, öne geçme, en başta oturma

taşra, dış, dışarı, İstanbul dışı

ta`zîr, hükümdarın tatbik ettiği ceza

tebyîn, meydana çıkarma, belli etme

tecvîz, cevaz verme, izin verme

tehzîb, ıslah etme, düzeltme

teka`üd, emekliye ayrılma

tekmîl, tamamlama, ikmal

temmet, bitti

tertîb, düzen

teşrîf, şereflendirme

tevkî, nişan, tuğra

tevkî`î, nişancı

tezkireci, sadrazam veya yüksek rütbeli devlet adamlarının özel kalem müdürü durumundaki görevli

tîmâr, devlete ait arazi birimi, dirlik

topçubaşı, topçu ocağının ve topçuların âmiri

tuğrâ-yı garrâ, parlak tuğra

tuğrâ-yı şerîf, mübarek, şerefli tuğra

U

uhuvvet, kardeşlik

ulemâ, bilginler, âlimler

ulûfe, üç ayda bir verilen asker maaşı, mevâcib

umde, dayanılacak, güvenilecek kişi, destek

umûr, işler

umûr-ı âlem, dünya işleri

umûr-ı mahfiyye, gizli işler

umûr-ı mu`azzama, büyük işler

umûr-ı saltanat, saltanat işleri, devlet işleri

umûr-ı cumhûr, halkın işleri

Ü

ümem, ümmetler, milletler

ümenâ, emînler

ümerâ, beyler, emîrler

üsküf, yeniçerilerin giydiği başlıklardan biri

V

vâfiyât, tam, kâfi, yeterli

vâkıf olma, bilme öğrenme

vâki olma, gerçekleşme, vuku bulma

vaktâ ki, ne vakit ki

vâris, mirasçı

vâris-i mülk-i Süleymânî, Süleyman mülkünün mirasçısı

vârisü'l-ulûmi'l-enbiyâ, peygamberlerin sahip olduğu ilimlerin mirasçısı

velâyet-te'sîr, velî tesirli

vezîr, en yüksek rütbeli idarî ve askerî görevlilere verilen unvan

vezîria`zam, en büyük vezir, sadrazam, başvekil

vizâret, vezirlik

vusûl, varma ulaşma

vücûh, yüzler, çehreler, ileri gelenler

vülâtü'l-muvahhidîn, tek Allah'a inananların valileri

vüzerâ, vezirler

Y

yaka akçası, elbise bedeli olarak yeniçerilere verilen para

yakîn, sağlam, kesin bilgi

yayabaşı, yeniçerileri oluşturan bölüklerin zâbiti, yaya beyi

yenbû`, çeşme, pınar, kaynak

yeniçeri ağası, yeniçeri ağasının kumandanı

yeniçeri kâtibi, yeniçerilerin ve acemilerin maaş işlerini yapan ve kayıtlarını tutan büronun âmiri

yeniçeri tâifesi, yeniçeriler

yoldaş, aynı askerî sınıfa mensup yeniçerilerin birbirine hitabı

yük, 100 bin akçalık para birimi

Z

zâhir, zâhire, parlak

za`îm, zeâmet tasarruf eden devlet görevlisi

zeâmet, yıllık geliri 20 bin akça ile 99 bin akça arasında olan dirlik

zikr, anma

zirâ`, aslı parmak ucundan dirseğe kadar olan kol boyu olup, yaklaşık 68 cm. lik uzunluk birimi

zü'l-kadri'l-etem, kusursuz değer sahibi